

**Міністерство освіти й науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра зарубіжної літератури**

Проблеми гендерної та расової ідентичності в романі Джин Ріс «Широке Саргасове море»

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
«Зарубіжна література та англійська
мова: теорія та методика
навчання»»,
спеціальність — 014.02 «Середня
освіта» (Мова й література
(англійська))
Вікторії Віталіївни МАКАР
Науковий керівник:
д.ф.н., доцент Ольга БОЙНИЦЬКА

Рецензент:
к. філол. н., доцент Наталія БЛИК

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри зарубіжної літератури
№ ___ від «___» _____ 2024 року
Завідувач кафедри _____
д.філол.н., проф. Лілія МІРОШНИЧЕНКО

**Київ
2024**

Анотація

Актуальність дослідження роману «Широке Саргасове море» Джин Ріс зумовлена інтересом сучасного літературознавства до переосмислення літературного канону та проблем расових та гендерних ідентичностей у постмодерній літературі. Наукова новизна магістерської роботи полягає у спробі дослідити роман «Широке Саргасове море» в контексті теорій гендерної та расової ідентичності. Об'єктом дослідження є роман «Широке Саргасове море» Дж. Ріс, предметом — проблеми гендерної та расової ідентичності в романі. У фокусі даного дослідження — інтерпретація образу Антуанетти Косвей у романі «Широке Саргасове море» з позиції постколоніальної та гендерної критики. Робота концептуалізує особливості художньої репрезентації проблем расової та гендерної ідентичності у контексті постмодерністської та постколоніальної реінтерпретації історії та перепрочитання літературного канону.

У роботі розглянуто маргіналізоване становище білих креолок у колоніальній Ямайці, відтворене в романі Дж. Ріс. Білі креоли за расовою ознакою знаходилися на межі бінарної опозиції «білий» — «небілий», позаяк вони одночасно належали до кожної й до жодної з категорій. Суспільна маргіналізація та соціальна ізоляція білих креолів призвела до кризи ідентичності. За гендерною ознакою, білі креолки були позбавленні суб'єктності та контролю над власним життям. У патріархально-колоніальному устрої чоловіки домінували над жінками, у той час, як жінки повністю залежали від волі чоловіків, які контролювали всі сфери життя.

У ході дослідження роману «Широке Саргасове море» Джин Ріс проаналізовано складний та болісний процес самоідентифікації головної героїні Антуанетти Косвей, який супроводжувався соціальним несприйняттям, алієнізацією, травматичними подіями, токсичними стосунками, маніпуляціями та пригнобленням, що зрештою стало причиною божевілля Антуанетти.

Ключові слова: Джин Ріс, «Широке Саргасове море», Берта Мейсон, Антуанетта Косвей, Ямайка, білі креоли, раса, гендер, постколоніальний роман.

Abstract

The relevance of the study of Jean Rhys's novel "Wide Sargasso Sea" is determined by the interest of contemporary literary criticism in rethinking the literary canon and issues of racial and gender identities in postmodern literature. The scientific novelty of the master's thesis lies in the attempt to explore the novel "Wide Sargasso Sea" in the context of theories of gender and racial identity. The object of the study is Jean Rhys's novel "Wide Sargasso Sea," and the subject is the issues of gender and racial identity in the novel. The focus of this study is the interpretation of the character of Antoinette Cosway in "Wide Sargasso Sea" from the perspective of postcolonial and gender criticism. The work conceptualizes the features of artistic representation of issues of racial and gender identity in the context of postmodern and postcolonial reinterpretation of history and re-reading of the literary canon.

The work considers the marginalized position of white creoles in colonial Jamaica, as reproduced in Jean Rhys's novel. White creoles, by their racial characteristics, were on the border of the binary opposition "white" - "non-white," as they simultaneously belonged to and did not belong to each of these categories. Social marginalization and isolation led to a crisis of identity for white creoles. In terms of gender, white creole women were deprived of subjectivity and control over their own lives. In the patriarchal-colonial system, men dominated women, while women were completely dependent on the will of men, who controlled all spheres of life.

The study of Jean Rhys's novel "Wide Sargasso Sea" analyzes the complex and painful process of self-identification of the main heroine, Antoinette Cosway, which was accompanied by social rejection, alienation, traumatic events, toxic relationships, manipulation, and oppression, ultimately leading to Antoinette's descent into madness.

Keywords: Jean Rhys, «Wide Sargasso Sea»,«Bertha Mason, Antoinette Cosway, Jamaica, white creoles, race, gender, postcolonial novel.

Зміст

Вступ.....	7
Розділ 1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення поняття расової та гендерної ідентичності.....	10
1.1 Проблеми раси та гендеру у постмодернізмі.....	10
1.2. Маргіналізація креолів у межах бінарної опозиції «білий/небілий».....	13
1.3. Місце білих креолок у гендерному порядку патріархально-колоніального суспільства.....	20
Висновки до розділу 1.....	23
Розділ 2. Особливості визначення расової та гендерної ідентичності Антуанетти в романі «Широке Саргасове море».....	26
2.1. Повернення маргіналізованого голосу Антуанетти в центр наративу.....	26
2.2. Антуанетта: на межі між чорним та білим.....	30
2.3. Наративні голоси та реінтерпретація історії: чий голос є сильнішим?....	35
2.4. Едвард Рочестер: абьюзер чи жертва обману?.....	39
2.5. Витоки (не)спадкового божевілля Антуанетти.....	44
Висновки до розділу 2.....	51
Розділ 3. Методичні вказівки щодо вивчення роману «Широке Саргасове море» Джин Ріс у закладах середньої освіти.....	54
3.1. Місце роману Джин Ріс «Широке Саргасове море» в шкільному курсі зарубіжної літератури.....	54
3.2 План позакласного заходу у форматі «Живої Бібліотеки» за романами «Широке Саргасове море» та «Джейн Ейр».....	57
3.2.1 Методичні особливості використання «Живої бібліотеки» в середній школі.....	57

3.2.2 План позакласного заходу.....	60
Висновки до розділу 3.....	63
Висновки.....	65
Список використаних джерел.....	69

Вступ

Кваліфікаційна робота присвячена розгляду особливостей оприявлення расової та гендерної ідентичності в романі «Широке Саргасове море» Джин Ріс. Цей роман є найвідомішим у творчому доробку письменниці. Його сюжет розгортається навколо історії Берти Мейсон або Антуанетти Косвей, відомої читачам як «божевільна на горищі» із роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр». Авторка реактуалізує образ Антуанетти, виводячи її на перший план та надаючи їй голос, щоб розповісти власну історію. Роман «Широке Саргасове море» є постмодерністським перепрочитанням історії та літературної традиції з огляду на замовчуване, викривлене, маргіналізоване.

Актуальність даного дослідження зумовлена інтересом сучасного літературознавства до категорії ідентичності (гендерної, расової, культурної, національної тощо), а також необхідністю реінтерпретації літературного канону з позицій постколоніальної та гендерної критики.

Наукова новизна роботи полягає в спробі дослідження особливостей оприявлення расової та гендерної ідентичності в романі «Широке Саргасове море» в контексті теорії гендерної та расової ідентичностей. В українському літературознавстві роман аналізували крізь призму наратології (В. Бурко, О. Боговик), психоаналізу (Г. Шовкопляс), компаративістики (М. Шимчишин), лінгвокультуралістики (В. Губрієнко), феміністичної критики (Г. Шовкопляс), постколоніальної критики (О. Колесник, В.Бурко), однак, проблема расової та гендерної ідентичності в романі «Широке Саргасове море» Джин Ріс залишається недостатньо вивченою та потребує окремої уваги та спеціального дослідження.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в процесі викладання дисципліни «Зарубіжна література» в закладах середньої освіти, в основній школі в 9 класі. Ми пропонуємо включити цей твір у програму позакласного читання. Аналіз роману Джин Ріс варто проводити у зв'язку з романом Шарлотти Бронте, який присутній у програмі зарубіжної літератури як твір на вибір у межах теми

«Романтизм. Нові обрії європейського роману». Аналіз образу Антуанетти в обох романах спонукатиме учнів до розвитку критичного мислення та сприятиме формуванню ключових і предметних компетентностей.

Об'єктом дослідження є роман «Широке Саргасове море» Джин Ріс (Jean Rhys «Wide Sargasso sea», 1966).

Предметом дослідження є особливості оприявлення расової та гендерної ідентичності в романі «Широке Саргасове море» Джин Ріс.

Мета роботи полягає в концептуалізації специфіки художньої реалізації расової та гендерної ідентичності в романі «Широке Саргасове море» Джин Ріс.

Для досягнення мети дослідження було виокремлено наступні **завдання**:

— проаналізувати інтертекстуальний зв'язок між романами Джин Ріс та Шарлотти Бронте;

— дослідити проблему реінтерпретації історії та повернення маргіналізованого голосу в центр історичного наративу;

— охарактеризувати своєрідність та складнощі визначення расової ідентичності Антуанетти Косвей;

— визначити особливості гендерних ролей Антуанетти та містера Рочестера в межах патріархальної та колоніальної соціальних систем;

— розглянути наративні особливості роману, зокрема, наративні голоси та їхнє співвідношення;

— розглянути проблему божевілля Антуанетти та її зв'язку з расовою та гендерною ідентичністю;

— розробити методичний матеріал для практичного аналізу роману «Широке Саргасове море» в школі.

Методологія зумовлена основними завданнями роботи. Обрано комбінований підхід до об'єкту дослідження, який поєднує елементи культурології, жанрової та постмодерністської критики. Дослідницька стратегія ґрунтується на використанні методик наратологічного, інтертекстуального та текстуального аналізу з елементами порівняльної типології, гендерної та постколоніальної критики.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 60 позицій та резюме англійською мовою. Загальний обсяг роботи 74 сторінки.

Розділ 1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення поняття расової та гендерної ідентичності

1.1 Проблеми раси та гендеру у постмодернізмі

Характерною рисою літератури постмодернізму є відхід від літературних традицій, що проявляється в руйнуванні лінійної оповіді, послідовних сюжетів та фіксованого відчуття реальності. Письменники-постмодерністи активно впроваджували експерименти у своїй творчості, результатами яких стали створення метафікції, розмиття кордонів між жанрами та гра із читацькими очікуваннями.

Постмодерністська література виникла у світі, втомленому від грандіозних наративів та універсальних істин. Жахи Другої світової війни породили почуття скептицизму, яке зачепило всі сфери життя. Постмодернізм ставить під сумнів усталені уявлення про специфіку буття людини, включно з такими, раніше беззаперечними, соціальними категоріями як раса та гендер. Постмодерністські автори з їхньою схильністю до деконструкції критично висвітлили ці поняття, розкриваючи їхню складність та різноманіття в сучасному світі. Саме вони поставили під сумнів їхню сталу природу. Таким чином, література постмодернізму відкривала для читача нові можливості розуміння світу та себе, переосмислюючи традиційні концепції й спонукаючи до роздумів про природу ідентичності.

Однією із центральних ідей літератури постмодернізму стала деконструкція поняття раси. До епохи постмодерну література відображала європоцентричний погляд на світ та його феномени, зокрема, і на расу. Расова ідентичність розглядалася як біологічна категорія, що визначає індивідуальні особливості та місце людини в суспільстві. Письменники-постмодерністи, а особливо вихідці з колонізованих країн, кинули виклик цьому наративу. У своїй творчості вони визначали расу як соціальний конструкт, сформований історичними подіями, динамікою влади та культурними уявленнями, що

постійно змінюються. Відповідно, це не біологічні відмінності між людьми, а соціальна система. Класифікація та ідея відмінності рас була сформована для соціально-політичних цілей та використовувалася для виправдання дискримінації, що призвело до проблем самоідентифікації пригноблених.

Постмодерні письменники досліджували вплив колоніалізму на ідентичність, культуру та історію. Крім того, постмодерністські письменники зображують фрагментацію та плинність расової ідентичності, особливо для персонажів, які перебувають на перехресті культур. Наприклад, у романі Тоні Моррісон «Кохана» майстерно зображено плинність расової ідентичності персонажів, які зазнали жорстокості рабства. Головна героїня Сете бореться зі спадщиною свого походження та психологічною травмою, завданою інституцією рабовласництва. Фрагментарна оповідь відображає боротьбу персонажів за формування нового відчуття себе, вільного від жорсткої расової сегрегації та дискримінації в їхньому минулому.

Постмодерністська література також поставила під сумнів поняття бінарності «чоловік/жінка» як вродженого і природного порядку. Натомість гендер почав розглядатися як перформанс, ретельно сконструйований акт, сформований суспільними очікуваннями та індивідуальним вибором. Ця концепція досліджується в антиутопічному романі Маргарет Етвуд «Оповідь служниці». Тоталітарний режим Гілеаду, зображений у романі, нав'язує жорсткі гендерні ролі, позбавляючи жінок автономії та перетворюючи їх на репродуктивний ресурс. Однак головна героїня чинить опір цій нав'язаній ідентичності за допомогою бунту та свого внутрішнього наративу, висвітлюючи перформативну природу гендерних ролей у гнітючих суспільних рамках.

Окрім, власне, перформансу, постмодерністські тексти заглиблюються в концепцію «погляду» (від англ. gaze) у те, як суспільство розглядає та визначає маскуліність і фемінність. Цей погляд диктує, що вважається належною поведінкою та зовнішнім виглядом для кожної статі. Водночас письменники-постмодерністи використовують «погляд» як засіб гри із читачем. Наприклад, у

романі «Тайнопис плоті» Дженет Вінтерсон, гендерна ідентичність оповідача є невідомою. Авторка використовує я-нарацію та уникає гендерно-маркованих іменників і прикметників, щоб заплутати читача. Він натомість, спираючись на стереотипні підказки, має власноруч визначити є наратор чоловіком чи жінкою. Визначення гендерної ідентичності головного героя впливає на читацьку стратегію та загальне сприйняття сюжету роману. Або ж у романі «Осина Фабрика» Ієна Бенкса, головним героєм є чоловік, який намагався компенсувати каліцтво, демонструючи токсично маскулінну модель поведінки. Френк, який у дитинстві втратив геніталії, був навмисно надмірно брутальним, щоби довести свою повноцінність як чоловіка. Однак у фіналі роману виявляється, що Френк насправді біологічна жінка, яку батько намагався перетворити на чоловіка. Сюжетний поворот змінює сприйняття читача та спонукає його до переосмислення роману.

Постмодерна література, на відміну від традиційної, яка подає чітке повідомлення читачеві, уникає простих відповідей. Натомість вона використовує кілька точок зору та фрагментарні оповіді, запрошуючи читача до активної участі в інтерпретації тексту. Такий підхід дозволяє читачеві долучитися до процесу конструювання раси та гендеру в оповіді, спонукаючи його до критичного перегляду власних припущень та уявлень про ці соціальні категорії.

Важливо пам'ятати, що постмодернізм не є монолітною течією. Він охоплює широкий спектр різноманітних голосів і підходів. Щоб зрозуміти глибше, як раса та гендер досліджуються в цей літературний період, варто проаналізувати як твори конкретних авторів, так і історичний та культурний контекст, у якому вони писали.

Отже, деконструюючи расу та гендер, постмодерністська література відкриває простір для більш тонкого розуміння ідентичності. Вона спонукає читача вийти за межі спрощених категорій і прийняти плинність і складність, притаманну цим поняттям. Такий критичний підхід спонукає читачів ставити під сумнів суспільні норми та сприяє формуванню більш інклюзивного та

емпатійного світогляду.

Деконструкція понять раси та гендеру є елементами перепрочитання історії, яка є основною рисою постмодерної літератури. Історичні події, які були тлом для розвитку сюжету та персонажів у традиційній літературі, набувають переосмислення у творах постмодерністів, нерідко полемізуючи із традиційними наративами. Гарним прикладом тому є постколоніальна література, яка дає новий погляд на загальновідомі історичні події.

Основою постколоніальної літератури є переосмислення колоніального минулого. Якщо в класичній літературі стосунки між імперією та колонією висвітлювалися з перспективи колонізатора, то постколоніальна література надає слово колонізованому. Таким чином, акцент переноситься із загальновідомих подій та персонажів на менш видимих, тобто, тих, хто завжди перебували «в тіні» через наявні ієрархії та соціальну нерівність. Прикладом тому є роман «Широке Саргасове море» Джин Ріс, який доповнює та переосмислює роман «Джейн Ейр», на прикладі образу Берти Мейсон. Роман Ш. Бронте транслює погляд колонізатора на колонізованого, який є іншим, екзотичним, чужим та божевільним. У той час як Дж. Ріс надає слово колонізованому, яке відрізняється від усталеного наративу, який раніше закріпився в класичній літературі.

1.2. Маргіналізація креолів у межах бінарної опозиції «білий/небілий»

Постколоніальна критика зосереджує увагу на аналізі впливу метрополії на колонію з моменту колонізації та після деколонізації. Така оптика дає фахівцям змогу вивчати вплив культури колонізаторів на колонізованих. Зокрема, те як колонізатори насаджували власну мову й культуру підкореним народам, здійснювали асиміляцію корінного населення, змінюючи його ідентичність. Водночас постколоніальна критика надає слово тим, чиї голоси були маргіналізовані та приглушені метрополією.

Поняття раси тісно пов'язане з постколоніальною критикою, оскільки

раса — один із визначальних факторів у колоніальному суспільстві. Зокрема, австралійський дослідник постколоніальної теорії Білл Ашкрофт визначає расу таким чином: «'Race' is a term for the classification of human beings into physically, biologically and genetically distinct groups» [16, 180]. Таке визначення раси передбачає, що людство можна поділити на типи відповідно до фізіологічних ознак. А також, що раса впливає на поведінку та світогляд окремого індивіда. На думку Ашкрофта, ідея раси не була надбанням колоніалізму, але актуалізувалася задля його становлення та розвитку [16, 181].

Ідея про відмінність між расами дала змогу колонізаторам встановити бінарні опозиції між ними та підкореними народами. Ашкрофт пише, що формування бінарних опозицій призводить до встановлення ієрархії, у якій один із членів опозиції завжди домінує над іншим. Дослідник стверджує, що: «The binary logic of imperialism is a development of that tendency of Western thought in general to see the world in terms of binary oppositions that establish a relation of dominance» [16, 19].

Розрізнення між центром — маргінесом, колонізатором — колонізованим, імперією — метрополією, цивілізованим — примітивним репрезентує насильницьку ієрархію, на якій базується імперіалізм.

На переконання Ашкрофта, бінарність є дуже важливою і корисною складовою конструювання імперської ідеології, адже вона разом із її різноманітними проявами бінарності призводить до імпульсу колонізаторів «експлуатувати» та «цивілізувати» колонізованого. До того ж бажання просвіти слугує виправданням бажанню використати колонізованого («with the 'civilizing mission' of the former categories acting as the cloak for the naked exploitation of those consigned to their binary opposites, and the former category all too often acting to conceal and justify the latter») [16, 20].

Ашкрофт вважає, що однією з найбільш катастрофічних бінарних систем імперіалізму є расова. У статті «Language and Race» він пише: «For the colour terms — 'black', 'white', 'yellow', 'red' — by which racial typology was organized, bear no relation to anything in reality. <...> Nevertheless 'black' and 'white' have

become the most powerful signifiers in the contemporary racial landscape. No two words have had the momentous and catastrophic consequences of the words 'white' and 'black': no two words so completely encompass the binarism of Western culture, or have such profound cultural ramifications. Yet these two words, which have bound us firmly into a race discourse based on the binary of light and its absence, were not inevitable» [15, 5]. Бінарність «білий» — «небілий» стерла кордони між етнічними, фізичними та культурними відмінностями підкорених народів і ствердила логіку білого домінування над ними, виносячи небілих на маргінес суспільства: «Here the difference between whites and 'Negroes' (negre, black) is a constant, original distinction established in nature. The black race is cast as existing outside 'proper', i.e. white, humanity» [15, 6].

Підбиваючи підсумки, Білл Ашкрофт приходять до висновку, що ідея расових відмінностей дала змогу встановити бінарну опозицію «Білі» — «Небілі». Наявність цього протиставлення визначила вищість колонізаторів над колонізованими. Так само переваги, які мали представники цивілізації, уможливили встановлення домінування над підкореними народами, виправдовуючи його ідеями просвітництва колонізованих народів.

Бінарна опозиція «Білий» — «Небілий» у колоніальному суспільстві мала найбільш помітний та трагічний вплив на кризу ідентичності, і комплекс меншовартості темношкірого населення. Мартиніканський психіатр Франц Фенон у праці «Чорна шкіра, біла маска» надає психоаналітичну рецепцію на те, як бінарність «Білий» — «Небілий» впливає на досвід небілих жителів у французьких колоніях на Карибах. Мета дослідження полягає в аналізі комплексу меншовартості і кризи ідентичності темношкірого населення на колонізованих територіях.

Фенон стверджує, що темношкірі живуть у двох вимірах. У першому вимірі їхня поведінка відповідає моделі колонізованого, а в другому — колонізатора. Амбівалентність життя темношкірих — це прямий результат колоніального підкорення у процесі якого вони асимілювалися. Їхня культура та цінності були замінені на європейські. Тому багато поколінь підкорених

народів мали комплекс меншовартості, бажали відмовитися від власної ідентичності на користь можливості бути дотичними до «білого» світу.

Зокрема, Фенон також аналізує взаємозв'язок раси та мови. Для дослідника мова постає провідником до культури. Коли темношкіра людина говорить французькою мовою, вона переймає на себе культуру колонізатора. Водночас спілкування французькою є своєрідним нагадуванням про те, що ці люди ніколи не стануть повноцінними французами. Натомість вони можуть лише імітувати чужу поведінку. Окрім того, представники колонізаторської мови вважають, що підкорений народ не має власної мови й до того ж — нецивілізований («He has no culture, no civilization, no long historical past») [29, 60]. Тож для Фенона мова є засобом формування відчуття меншовартості серед темношкірого населення, а вивчення мови колонізатора — стирання власної ідентичності.

Відчуття особистої неповноцінності, з погляду Фенона, стимулює прагнення чорних стати білими. Автор глибше досліджує це бажання, аналізуючи твори темношкірих письменників, присвячені взаєминам між чорними та білими людьми. На прикладі літературних творів Фенон стверджує, що через міжрасові стосунки темношкірі долучалися до білого світу. Проте подібна взаємодія постає ще одним проявом наслідування білої поведінки, яка не змінює того факту, що вони — чорні. Зовнішнє віддалення від своєї расової ідентичності призводить до втрати відчуття самоідентифікації, що, на жаль, призводить до втрати агентності [29, 67–99].

Зрештою, важливим для розуміння кризи ідентичності темношкірої людини є 5 розділ книги Фенона, присвячений спостереженням автора за буттям темношкірих у світі, де домінує біла раса. Особливу увагу дослідник приділяє психологічному та соціальному впливові расизму на життя темношкірих.

Фенон розпочинає 5 розділ словами фразою, яку чує кожен темношкірий: ««Dirty nigger!» or simply, «Look, a Negro!»» [29, 121]. Ці слова є уособленням дегуманізації темношкірого населення. На думку Фенона, подібні вислови

стирають онтологічне значення темношкірих людей, зводячи їх до об'єктів. Дегуманізація, з якою стикаються темношкірі, постає продуктом колоніалізму, який знищив розуміння того, як бути темношкірим, оскільки їхнє життя постійно розглядається лише в співвідношенні до білого. Фенон далі розглядає відчуття темношкірими ізоляції та самовідчуження, адже їх оточує не лише білий расизм, а і внутрішній, поширений у темношкірій спільноті. Відчуження та ізоляція виходять із того, що темношкірі не мають можливості приховати свою ідентичність від інших, щоб запобігти приниженню та образам. Філософ наводить приклад єврейської спільноти, яка теж стикається із переслідуваннями, але колір їхньої шкіри дає можливість приховати свою релігійну та етнічну приналежність. На противагу, темношкірі не можуть приховати свою шкіру [29, 126]. Саме тому темношкірі стають заручниками своєї раси й бажають лише того, аби бути непоміченими, оскільки відчувають сором і приниження від приналежності до чорної раси, та всіяко намагаються стати білими.

Насамкінець, аналіз бінарної опозиції між «білими» та «небілими» в колоніальних суспільствах Франца Фенона проливає світло на глибокий вплив колоніалізму на ідентичність та психіку темношкірого населення. Робота Фенона висвітлює складну взаємодію між расою, мовою, культурою та ідентичністю, розкриваючи глибоко вкорінений комплекс неповноцінності та прагнення до асиміляції серед колонізованих народів.

Однак, як світ не обмежується категоріями чорного та білого, так і суспільство на колонізованих територіях не складається лише з білих колонізаторів та чорних колонізованих. Однією із расових ідентичностей, яка є безпосереднім продуктом колоніалізму, є креоли — люди, які знаходяться на межі між білим та чорним.

Варто розпочати з того, що етимологія слова креол є багаторівневою і має багато значень. У французькій мові слово *créole* означає людину, яка народилася в країні, але не належить до її корінного народу; в іспанській *criollo* означає людину, яка є уродженцем певної місцевості та, яку вважає рідною; у

португальській *crioulo* означає людину, найчастіше слугу, вирощену в господарському домі; усі вищезазначені слова належать до мов романської групи та походять від латинського дієслова *creare*, яке означає: робити, породжувати, виробляти, вирощувати [36].

У етимології слова креол закладено подвійне значення. Тому ми можемо визначити креолів як людей, які є продуктом місцевості, на якій вони були народжені. Місце їхнього народження не є рідним для їхніх батьків, але креоли вважають його таким. Тому вони знаходяться на межі чужинців і місцевих.

У первісному значенні креоли — це нащадки іспанських, португальських та французьких колонізаторів у країнах Латинської Америки. Відповідно до раси — це білі люди, що сприймали землі, на яких народилися, своєю батьківщиною і мали менші зв'язки з метрополією. Білл Ашкрофт зазначає, що на Карибах цей термін використовувався на позначення білої людини європейського походження, яка народилася та була вирощена в тропічній колонії. Проте згодом термін креол трансформувався та почав охоплювати ширшу категорію людей, включаючи інших — неєвропейського походження [16, 50–51]. Камау Брейтвейт у книзі «The Development of Creole Society in Jamaica, 1770–1820» зазначає, що в Ямайці слово креол використовувалося саме в іспанському значенні стосовно білих людей, так і рабів [21, 10].

Тож креоли — це уродженці, відповідно до території проживання. У визначенні креолів постулюється сенс те, що вони були рідними для територій, де вони народилися. Насправді ж креоли не були рідними ні метрополії, ні колонії, ні колонізаторам, ні колонізованим тому, що повноцінно не належали до жодної із цих категорій.

Індійська дослідниця літератури Маніша Гангахар у статті «Locating identity within cultural ambivalence: A study of a Creole» досліджує амбівалентність ідентичності білих креолів. У статті стверджується, що креоли були маргіналізованими серед представників обох рас, оскільки вони одночасно належать до культури колонізатора та колонізованого, але повноцінно не є носіями жодної з культур. Така подвійність креолів спричиняє необхідність

робити вибір, яку ідентичність і культуру репрезентувати, задля отримання відчуття потреби й визнання іншими. Проте вказаний вибір є досить складним, якщо й не неможливим, оскільки вони є носіями гібридної ідентичності. І тому креоли опиняються на «перехресті культур» із причини відсутності чіткого, сформованого відчуття самоідентифікації. Тобто в них немає єдиного я [30, 1].

Водночас представники білого та темношкірого населення також не можуть ідентифікувати креолів як своїх, бо вони лише наполовину схожі на них. Відповідно до своїх уявлень і розумінь, колонізатори ідентифікували креолів саме як темношкірих, адже вони не були повноцінно «білими». Також через це вони вважали їх нижчими за себе. На противагу, темношкірі вважали їх білими — вищими за себе. Несприйняття суспільством креолів як рівних призвело до формування відчуття відчуження та соціальної ізоляції, що ще більше впливало на їхню кризу ідентичності [30, 1].

Креоли мають складну культурну ідентичність, оскільки народилися в одній культурі, проте зазнали історичного впливу іншої. Гібридність їхньої тотожності кидає виклик почуттю приналежності тому, що їхній досвід виходить за межі фіксованих культурних характеристик білого та чорного світу. Натомість ідентичність та їхній ступінь соціального прийняття може визначатися через відмінності класу, раси та статі. Наприклад, білі чоловіки креоли, нащадки колонізаторів, матимуть вищу соціальну позицію, ніж чорні креоли, які є нащадками рабів [30, 2].

Так, креоли існують у «третьому просторі», переміщуючись поміж колонізаторською та колонізованою культурами, успадковуючи як біологічні, так і культурні аспекти кожної з них. Ця спроможність призводить до дефіциту рівнозначності та відчуття неповної приналежності до жодної з культур. На відміну від колонізаторів і колонізованих, що можуть імітувати одне одного, разом із тим приймати амбівалентність своєї ідентичності, креоли стикаються з унікальним викликом завдяки великому розриву між колонізаторською та колонізованою культурами, що ускладнює їм абсолютну інтеграцію в обидва світи [30, 2].

1.3 Місце білих креолок у гендерному порядку патріархально-колоніального суспільства

Колоніалізм і патріархат тісно пов'язані одні з одним. Про зв'язок між цими двома явищами можна стверджувати, по-перше, через спільну природу цих двох явищ, по-друге, через спільну систему соціальних ієрархій, які прослідковуються як у колоніальних, так і в патріархальних суспільствах. Насамкінець, як колоніалізм, так і патріархат продукують соціальну нерівність та водночас існують у суспільствах, де панує така нерівність.

Як уже було зазначено, взаємодія та інтерсекційність колоніалізму та патріархату ґрунтується на природі цих двох явищ, а саме на бажанні домінування в суспільстві [41, 2], яке охоплює доступ до процесів прийняття рішень та можливостей реалізації людського потенціалу, а також продукування владних дискурсів, за якими вище місце в соціальній ієрархії займає білий чоловік вищого класу.

Власне, саме визначення поняття патріархату передбачає це. Так, патріархат — це соціальний системний устрій, який характеризується домінантною роллю чоловіків у суспільстві, а також значимих соціальних інституціях — сім'ї, релігії, політиці та економіці [8]. З іншого боку, враховуючи становище колоніального населення в період домінування метрополії над колонією, у таких суспільствах так само домінантну роль займали білі чоловіки-колонізатори. При цьому, жінкам була відведена другорядна роль: у той час, як білі жінки перебували в залежності від своїх чоловіків або опікунів через вплив тогочасного гендерного порядку, який закріплював за жінками приватну сферу й майже не надавав доступу до процесів прийняття рішень та самореалізації в публічній сфері, небілі жінки перебували в подвійній залежності — як від чоловіків своєї раси або етнічності, так і від чоловіків-колонізаторів, які апріорі мали вищий статус у колоніальному суспільстві.

Варто зазначити, що загалом не можна стверджувати, що патріархат існував лише на територіях колоній, оскільки перехід від матріархату до патріархату відбувся в давні часи, тому, імовірно, що багато колонізованих територій уже мали цей соціальний устрій. Однак, можна припустити, що колонізатори з Європи насаджували власне бачення патріархату на підкорених землях тому, що він разом із колоніальним порядком давав їм змогу встановити суспільну ієрархію та контроль над колонізованими народами. Таким чином, у колоніальному суспільстві люди розподілилися не лише за расовими ознаками, а й за їх гендерною ідентичністю.

Крім того, такий порядок збігається з феноменом, описаним Сімоною де Бовуар, за яким чоловіки вбачали в підкоренні природи підкорення жінки. Так, до встановлення патріархату в суспільстві існував хтонічний страх природи як чогось незбагненого та всесильного, однак, після неолітичної революції та з подальшого соціальним прогресом цей страх зникав, людина знаходила нові й нові засоби для «підкорення» природи. Відповідно, було встановлене домінування людини над природою, і страх змінився підкоренням. Оскільки з природою асоціювали жінок, у суспільстві було утверджено подібне ставлення і до жінки, яка так само має «підкоритися» чоловіку [20, 145]. Власне, подібну оптику можна застосовувати й до аналізу феномену колоніалізму, адже спочатку території колоній сприймалися як своєрідні «далекі та незбагненні» землі, які має підкорити та окультурити «біла людина».

Перш ніж перейти до аналізу гендерних ієрархій всередині колоніального суспільства, варто також концептуалізувати поняття гендеру. Загалом, гендер можна визначити як соціальні ознаки та ролі, пов'язані із суспільними уявленнями про фемінність та маскулінність. Гендер людини не є біологічною ознакою, на відміну від статі, оскільки індивід не отримує його при народженні. Натомість важливим є вплив процесу соціалізації. Саме тому, гендер часто визначають як соціокультурний конструкт, оскільки він безпосередньо пов'язаний із соціальними уявленнями про те, що значить бути чоловіком або жінкою в певному суспільстві. Також гендер має множинний та ситуативний

характер залежно від історичного й соціально-культурного контексту. Поняття гендеру пов'язане не лише з гендерними стереотипами про моделі поведінки жінок та чоловіків, а й із дискурсом про гендерну нерівність та ієрархію влади в суспільстві та гендерних відносинах [10].

Як уже було зазначено, патріархат та колоніалізм нерозривно пов'язані із соціальною нерівністю та встановленням специфічної ієрархії. Тому, враховуючи вищезазначену гендерну компоненту, варто також ввести до аналізу термін «гендерний порядок». За Рейвенон Коннеллом, гендерний порядок — це історично сконструйована модель відносин влади між чоловіками та жінками, яка встановлює ієрархічну різницю між ними та між визначеннями маскулінності та фемінності. Відповідно, ця модель передбачає, що за чоловіками та жінками як соціальною категорією закріплюються певні патерни відносин, які визначаються як нормативні, а також визначаються нормативними певні моделі фемінності та маскулінності, які перебувають в ієрархії одні від одних [25, 98]. Наприклад, як уже було зазначено, у колоніальному суспільстві на вершині соціальної ієрархії перебувають білі чоловіки-колонізатори, нижчий статус мають білі жінки, які можуть бути дружинами, дочками або іншими родичками колонізаторів.

Через наявний гендерний порядок та загальне пригнічене становище жінки в британському суспільстві, вони перебувають у залежності від чоловіків, однак, усе одно знаходяться вище в соціальній ієрархії, порівняно з «небілими» чоловіками через свою расу та походження. З іншого боку, нижче становище займають чоловіки-вихідці з колонізованого народу, обумовлене їхньою расою та становищем колонізованого. Водночас жінки колонізованого народу перебувають ще нижче, і як уже було зазначено, залежать як від чоловіків-колонізаторів, так і від чоловіків своєї раси чи етнічності через панівний гендерний порядок.

Загалом, як уже було вищезазначено, разом із встановленням свого панування колонізатори привозили в колонії і уявлення про те, яким має бути соціальний устрій. Не є винятком і уявлення про гендерні відносини, адже в

деяких суспільствах до моменту їхньої колонізації панував матриархат. Так, у Західній Європі в часи розквіту колонізації, жінок вважали «слабкою статтю», морально й ментально неповноцінними та фізично слабшими за чоловіка. Відповідно, стосунки між чоловіками жінками були побудовані на моделі субординації, у якій чоловіки домінували, а жінки підкорялися, тобто, йшлося про встановлення специфічної залежності жінок від чоловіків. Так, у патріархальних нормах чоловіки були головними всім сферах життя та активно реалізовували власний потенціал у публічному просторі. Водночас жінкам залишалося бути гарними доньками, дружинами та матерями тощо [57, 1–2].

Аналогічний устрій було перенесено й на колоніальні суспільства, за умов якого жінки були позбавлені суб'єктності та перебували в залежності від чоловіків. При цьому, у колоніальних суспільствах актуалізувався фактор раси, якого не було в Західній Європі. Так, «небілі» жінки були позбавлені суб'єктності не тільки через свій гендер, а й через расу та пригноблене становище в колоніальному суспільстві, та опинилися в подвійній залежності.

Власне, цей феномен можна побачити в романі, адже головна героїня Антуанетта перебуває в залежності як від чоловіків зі свого оточення, які, фактично, розпоряджаються її долею, так і від Едварда Рочестера, який уособлює образ «білого колонізатора» та сприймає її не як рівну собі, а як екзотичний трофей, привезений із завойованої ним колонії додому в Британію.

Висновки до розділу 1.

У підрозділі 1.1 нашої роботи було проаналізовано підходи до вивчення расової та гендерної ідентичності в межах постмодерністської критики. Було визначено, що поняття раси та гендеру були переосмислені та деконструйовані в постмодерністській літературі. Письменники-постмодерністи, кидаючи виклик традиційним наративам, стверджують, що раса та гендер є соціальними конструктами, а не біологічними категоріями, які визначають особливості людей та поділяють їх на групи з окресленими соціальними ролями.

Відповідно, расова та гендерна ідентичність людини були сформовані під впливом історико-культурних подій зі зміною яких вони віддавалися трансформації. Тому, раса та гендер персонажів постмодерних творів є фрагментарною, плинною та перформативною, оскільки вона залежить від соціально-культурного оточення окремого індивіда.

Водночас постмодерний роман активно залучає читача до осмислення та інтерпретації понять расової та гендерної ідентичності. На відміну від класичної літератури, де читач отримує інформацію в чіткому повідомленні, постмодернізм пропонує читачеві гру з текстом. Він має власноруч аналізувати та інтерпретувати прочитане з точки зору свого світогляду та історично-культурного контексту написаного твору. Залученість читача до декодування цих понять сприяє тому, що він виходить за кордони власної свідомості та трансформує свій погляд на питання расової та гендерної ідентичності.

У підрозділі 1.2 ми дослідили расову ідентичність крізь призму постколоніальної критики. Нами було встановлено, що раса в колоніальному суспільстві була засобом для формування бінарної опозиції «білий/небілий», що призвело до встановлення ієрархії домінування та просвітництва з боку колонізаторів. У межах цієї опозиції колонізовані народи вважалися нижчими, нецивілізованими та маргінальними, що призвело до кризи самоідентифікації небілої популяції на колонізованих територіях.

Криза ідентичності темношкірого населення полягала у їх бажанні відректися та вийти за межі свого кольору шкіри. Подібні наміри виходили зі щоденної дискримінації, яка стверджувала, що темношкірі люди — нецивілізовані, неосвічені, неуспішні, неповноцінні тощо. З метою зректися цих епітетів, темношкірі почали наслідувати білу модель поведінки у всіх вимірах їхнього життя. Наприклад, вивчення мови колонізатора чи романтичні стосунки з ними мали підвищити соціальний статус внаслідок дотичності до білого світу, проте імітація білої людини не означала зміну власної ідентичності, оскільки колір їхньої шкіри слугував постійним нагадуванням про їх нижчість. Через це темношкірі відчували соціальну ізоляцію та самовідчуження.

Суспільство на колонізованих територіях не складалося лише з представників білої та чорної раси. Унаслідок колонізації, було сформовано нову расову ідентичність — креольську. Першопочатково креолами називали нащадків колонізаторів, які народилися на території колонії. Згодом цей термін почав вживатися стосовно дітей міжрасових шлюбів, які, відповідно, мали інший колір шкіри.

Ідентичність креолів є амбівалентною, оскільки вони є носіями культури колонізатора й колонізованого. Водночас вони не є повноцінними представникам жодної з культур. Подвійність та невизначеність їхньої ідентичності вилилася в те, що вони були алієнізовані від обох культур тому, що жодна з них не сприймала їх за рівних. Соціальна ізоляція креолів спонукала їх до вибору, яку ідентичність репрезентувати в суспільстві, щоб отримати його схвалення. Однак, подібні переміщення між білим та чорним призвели до відчуття неповної приналежності до цих культур, і, відповідно, до проблем із самоідентифікацією в суспільстві.

У підрозділі 1.3 нами було окреслено місце білих креолок у межах патріархально-колоніального суспільства. Загалом у патріархальному суспільстві, жінки вважалися другорядною статтю — слабшою та нижчою за чоловіків. Подібний гендерний порядок було перенесено й на колонізовані території. Білі жінки не мали контролю над власним життям та були залежні від волі чоловіка. Вони опікувалися приватною сферою життя та не мали доступу до прийняття важливих рішень. І, хоча, вони були більш привілейовані за небілих жінок та чоловіків, вони все одно були пригноблені чоловіками.

Соціальна позиція білих креолок була дещо іншою в колоніальному суспільстві. Небілі жінки перебували в подвійній залежності від місцевих чоловіків та білих колонізаторів. Водночас вони були закуті між ідеалами жіночності, які відрізнялися в реаліях колонії та метрополії. Тому білі креолки були позбавлені суб'єктності. Вони були залежні від чоловіків не лише за гендерною ознакою, а й за расовою приналежністю, яка призвела до подвійного пригноблення.

Розділ 2. Особливості визначення расової та гендерної ідентичності Антуанетти в романі «Широке Саргасове море»

2.1 Повернення маргіналізованого голосу Антуанетти в центр наративу

Література, як мистецьке явище, завжди була тісно переплетена із соціумом, оскільки вона давала змогу у творчій формі осмислити та виразити настрої, думки, і переживання суспільства. У хронологічному розрізі, ми можемо говорити про те, що кожен етап літературного процесу чи напрям літератури був відображенням людської свідомості. У цьому контексті література постає ключем до цієї свідомості, яким володіє кожен читач. Однак, розглядати літературу як лише своєрідну хроніку буде однобоким рішенням, адже освічений і критично налаштований читач завжди аналізуватиме прочитане. Такий аналіз неминуче призводить до перепрочитання та переосмислення літературного твору, що виливається в зміни світосприйняття і, відповідно, нові етапи та напрями літератури. Отже, література — це замкнене коло взаємовпливу суспільства на книгу та книги на суспільство.

Питання та проблеми, які ми будемо аналізувати у творі «Широке Саргасове море», слугують тому гарним прикладом. Розмову про цей роман Джин Ріс неможливо розпочати без згадки про першоджерело — роман «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте. Робота Бронте вже давно увійшла в літературний канон, а твір Джин Ріс є гідним переосмисленням класики. Обидва твори можна вважати фундаментальними завдяки тому, що вони майстерно написані та мають велике значення для літературного процесу, зокрема, через теми, які авторки розкривають у своїх, безперечно, шедевральних творах.

«Джейн Ейр» вписується у вікторіанську традицію жіночих романів. Проте, цей твір не обмежується описом життя головної героїні, а порушує важливі питання про природу чоловіка та жінки, тому не дивно, що феміністична критика часто звертається до цього твору. Шарлотта Бронте, можливо, не навмисно, але наділила свою героїню такими характеристиками,

що дають можливість інтерпретувати роман саме крізь призму феміністичної критики. Тож, цей твір можна вважати відображенням змін у думці тогочасного суспільства. Але за феміністичним прочитанням «Джейн Ейр», дуже легко не зважати на інші соціальні аспекти, які віддзеркалені в романі. Наприклад, це релігійний світогляд Джейн, соціальна нерівність і расизм, який безпосередньо відображається в зображенні Берти Мейсон.

Ми не можемо засуджувати Ш. Бронте за негідне змалювання іншого, оскільки ми маємо розуміти, що саме таким було світобачення в Англії 19 ст. У той самий час, роман Джин Ріс «Широке Саргасове море» є продуктом свого часу й тому, нітрохи не дивно, що він полемізує з першоджерелом у контексті питань раси, гендеру та божевілля, які замовчувалися та ігнорувалися в імперській Британії. Джин Ріс, креолка за походженням, мала на меті надати голос іншому, що вписувалося в постколоніальні тенденції літератури 1960-х.

Отже, роман «Широке Саргасове море» Джин Ріс постає приквелом до канонічного роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр», який переосмислює образ Антуанетти Косвей або ж Берти Мейсон, першої дружини Едварда Рочестера. Ідея написати роман про так звану «божевільну на горищі» зародилася в авторки через відчуття несправедливості щодо долі Берти Мейсон: *«I had always wanted to write about her... I was annoyed about the poor lunatic West Indian, she's not a true character at all, unlike Jane Eyre and Mr Rochester, so I wrote her life. Jane and Mr Rochester come completely to life in Jane Eyre, she doesn't, she's just such a horrible character»* [55, 4].

Власне, роман Джин Ріс написала в 1966 році, на схилі своєї письменницької кар'єри, коли про її творчість майже забули, а попередні романи перестали перевидавати. «Широке Саргасове море» відразу отримав статус бестселера, що стало поштовхом для поновлення інтересу до її творчості та піднесення авторки на п'єдестал літератури модернізму. Саме так читачі з усього світу отримали змогу почути історію Антуанетти.

Перш ніж аналізувати образ Антуанетти в романі Джин Ріс, варто ознайомитися з вихідними даними про центральну персонажку, які нам подає

роман «Джейн Ейр». Шарлотта Бронте створила БERTУ як абсолютно другорядну та функціональну персонажку, яка присутня в сюжеті задля створення готичної атмосфери в Торнфілд-холлі (Берта відіграє функцію привида), драматичного напруження між Джейн та Едвардом (їх одруження неможливе через неї) і, зрештою, для можливості хепі-енду для їх стосунків (після її смерті герої отримують бажане).

Так, у романі «Джейн Ейр» образ Берти є дегуманізованим, оскільки її описують як істоту, яка блукає Торнфілд-холлом уночі, лякає його мешканців, видаючи незрозумілі звуки та сміх, а також нападає на них (*«In the deep shade, at the farther end of the room, a figure ran backwards and forwards. What it was, whether beast or human being, one could not, at first sight, tell: it grovelled, seemingly, on all fours; it snatched and growled like some strange wild animal: but it was covered with clothing, and a quantity of dark, grizzled hair, wild as a mane, hid its head and face»*) [22, 446]. Таке зображення викликає в читача огиду до Берти та співчуття до інших персонажів, що є досить логічним, адже ця героїня — лише інструмент для створення лору роману й романтичної інтриги між головними персонажами.

У романі Бронте, читач бачить і чує про БERTУ лише крізь призму інших персонажів. Наприклад, він дізнається історію жінки та її божевілья зі слів Рочестера, який розповідає своє бачення, яке вигідне саме йому. Йому важливо сформулювати, в очах Джейн і соціуму, образ обдуреної жертви, яку обманом одружили з божевільною жінкою (*«I invite you all to come up to the house and visit Mrs. Poole's patient, and MY WIFE! You shall see what sort of a being I was cheated into espousing, and judge whether or not I had a right to break the compact, and seek sympathy with something at least human»*) [22, 445]. За зрозумілими всім причинами, чоловік дає заангажований погляд на БERTУ, її минуле та теперішнє, тому читач не може дізнатися про причини божевілья Берти, ба навіть поспівчувати їй, бо вона змальована огидним і страшним створінням, а не людиною зі своєю історією.

У романі «Джейн Ейр», ми бачимо Антуанетту на піку її навіженості, яке

проявляється в поведінці та зовнішньому вигляді. Антуанетта не мала власного голосу, а її зображення, як екзотичної та дивної, резонує з колоніальними стереотипами, і сприяє відбитку її саме в негативному світлі. Її мовчання відображає її ж маргіналізоване становище у вікторіанському суспільстві, де голос і суб'єктність були придушені патріархальними та колоніальними упередженнями.

Натомість Джин Ріс пропонує погляд у свідомість дівчини, у її становленні та зламі. Повернення голосу Антуанетти є, безперечно, важливим кроком у боротьбі з колоніальним і патріархальним дискурсом, який змусив замовкнути не лише Бертю Мейсон, а й багатьох інших жінок, які не вписувалися в тодішні соціальні константи. Своїм романом Джин Ріс кинула виклик традиційній динаміці влади та дозволила відновитися суб'єктивності й ідентичності тієї, чий голос був прихований.

Повернення маргіналізованого голосу актуалізує важливість дослухатися до нього та визнати складнощі індивідуального досвіду. Так, у трьох частинах роману Джин Ріс розкриває кожен аспект її невизначеної та гібридної ідентичності: у першій частині ми дізнаємося про походження Антуанетти; у другій — про її подружнє життя з Рочестером на Ямайці; у третій — про її божевілля та ув'язнення на горищі. Тому роман «Широке Саргасове море» дає зовсім інший погляд на образ Антуанетти Косвей, даруючи їй слово разом з можливістю розповісти свою історію.

Підбиваючи підсумки, романи Шарлотти Бронте та Джин Ріс є захопливим літературним діалогом, який охоплює різні літературні епохи. Завдяки порівнянню репрезентації Берти/Антуанетти в цих творах можливо прослідкувати еволюцію суспільних поглядів. Роман «Джейн Ейр» побудований на стовпах вікторіанської літератури, яка розглядає теми раси та гендеру в межах колоніальної свідомості. Протофеміністичні ідеї, які Шарлотта Бронте заклала, на жаль, стосуються лише однієї персонажки — Джейн у той час, як інші жіночі персонажі діють у соціально прийнятних рамках, а ті, що виходять за них, є маргіналізованими та дегуманізованими, як Берта Мейсон.

На протигагу цьому, роман «Широкє Саргасове море» — це потужне переосмислення до канонічного твору. Джин Ріс, надаючи право голосу й суб'єктність Антуанетті, запропонувала інший погляд на колоніальні та патріархальні наративи, що зображені в романі Шарлотти Бронте. Саме через прочитання роману Джин Ріс, читач отримує змогу почути голос маргіналізованої навіженої та переосмислити усталене бачення цієї персонажки.

2.2 Антуанетта: на межі між чорним та білим

Як уже було зазначено раніше, у першій частині роману ми дізнаємося про дитинство Антуанетти, про умови, у яких безпосередньо відбувалося формування її особистості. За походженням Антуанетта — біла креолка, оскільки вона дитина змішаного шлюбу між English gentleman і Martinique girl. Історія її родини тісно пов'язана з Актом скасування рабства на карибських колоніях Британської імперії, що поділив їхнє життя на до та після: родина Косвей проживала щасливе життя в розкішному маєтку Коулібрі; старий Косвей помер, а Антуанетта та з матір'ю Анеттою залишились на роздоріжжі долі («*My father, visitors, horses, feeling safe in bed — all belonged to the past*») [54, 15].

Зрозуміло, що в часи процвітання рабства та плантаторства, родина Косвей була забезпечена достатком і соціальним капіталом, які більшою мірою залежали від їх фінансового становища. Матір і донька попри колір шкіри вважалися представницями вищого білого середовища, тому чорне населення їх, якщо не любило, то принаймні просто боялося чи навіть поважало, оскільки влада була у їхніх руках.

Однак після смерті чоловіка, Антуанетта з матір'ю та хворим братом опинилися в небезпечній ситуації — вони залишились без підтримки білого населення та протекції з боку чоловіка. Бувши креолками, Анетта та Антуанетта не могли знайти свого місця в суспільстві, бо населення Ямайки

ненавиділо їх через колонізаторське минуле і білий колір шкіри, а інші англійці не сприймали їх за рівню з тої самої причини.

Анетта, будучи дорослою жінкою, більше усвідомлювала всі небезпеки, які таїлися навколо маєтку, але водночас і найбільше трималася за минуле життя. Вона була достатньо холодною матір'ю, яка занурилася у власну свідомість і матеріальні проблеми замість того, щоби підтримувати свою доньку у важкий період формування особистості, що, на жаль, призвело до того, що Антуанетта стала ізольованою та самотійною дитиною, оскільки не мала підтримки матері чи однолітків («*I was old enough to look after myself*») [54, 18], а також вона найменше переймалася втраченим минулим, адже не пам'ятала його («*This never saddened me. I did not remember the place when it was prosperous*») [54, 17].

Можна прослідкувати певну тенденцію ненависті місцевого населення щодо родини Антуанетти. Вони зневажали їх через колір шкіри та бідність («*I knew that we were hated*») [49, 28]. Зневага проявлялася в насмішках, образливих звертаннях, закликах покинути Коултрібі тощо. Родина бідних білих креолів стала маргіналізованою в суспільстві, яке не могло усвідомити та прийняти їхню ідентичність. Маргіналізація призвела до алієнації через те, що родина не мала друзів, лиш ворогів.

Як суміш усіх факторів (відстороненість матері, бідність, соціальна ізоляція тощо), Антуанетта не могла визначитися з власною ідентичністю, оскільки її расова приналежність не мала чітких рамок. Ця гібридність добре відображається в її стосунках з іншими персонажами. До слуг, які залишились у Коултрібі, вона ставилася відповідно до моделі поведінки «білої людини», зокрема, для неї було нормальним, що в неї була няня; звичайних місцевих жителів — боялася, оскільки відчувала їхню ненависть, злість та агресію. Проте англійців Антуанетта поважала, відчуваючи їхній авторитет і вищість над нею, а також соромилася себе в їхній присутності, бо усвідомлювала свою невідповідність.

Окремої уваги заслуговує взаємодія Антуанетти з дівчиною, на ім'я Тіа. Передумовою їхнього знайомства послугував момент, коли Антуанетта стала жертвою булінгу маленької дівчини, яка переслідувала її, наспівуючи: «*White cockroach, go away, go away. Nobody want you. Go away*» [54, 20]. Цей прикрий досвід довів Антуанетту до панічної атаки, яку вона пережила, ховаючись у саду. Крістофіна знайшла її та наступного дня привела Тіу, яка стала подругою для Антуанетти.

Дівчата проводили час разом, купаючись у басейні, готуючи різні страви. Попри гармонійну взаємодію між ними, одного разу вони зіткнулися з конфліктною ситуацією в якій проявилися їхні расові відмінності, оскільки Тіа була темношкірою. У момент сварки Антуанетта, не знаючи як реагувати, самоствердилася називаючи подругу «*cheating nigger*», щоби показати свою вищість у цій ситуації. Проте Тіа, не сприймаючи її як «свою» чи «білу людину» вжалила Антуанетту в болюче місце — її ідентичність («*Old time white people nothing but white nigger now, and black nigger better than white nigger*») [54, 22]. Тіа втекла з місця сварки, вкравши сукню Антуанетти й залишивши свою, таким чином, принижуючи дівчину, вказуючи на її справжнє місце — бідної і нікому непотрібної креолки («*I searched for a long time before I could believe that she had taken my dress <...> starched, ironed, clean that morning. She had left me hers and I put it on at last and walked home <...> feeling sick, hating her*») [54, 22].

Антуанетта, відчуваючи тиск із боку суспільства, намагалася втекти в краще місце, де її не будуть принижувати та переслідувати («*I was somewhere else, something else. Not myself any longer*») [54, 25]. Таким порятунком від бідності та захистом від ненависті чорних мало стати одруження Анетти із містером Мейсоном. Однак, воно лише загострило ситуацію. Зокрема, інші англійці не сприймали цей шлюб та передбачали нещасний кінець для містера Мейсона. Місцеві жителі почали ненавидіти креолок із новою силою, оскільки вони знову розбагатіли («*The black people did not hate us quite so much when we were poor. <...> Now it had started up again and worse than before.*») [54, 31]. Але

цього разу їхня ненависть каталізувалась в акт прямого фізичного насильства та вандалізму — вони підпалили маєток Коулрібі, що призвело до смерті П'єра, подальшого божевілля Анетти та ще більшої травматизації Антуанетти.

Важливим фактором, який міг би зупинити цю трагедію є те, що Анетта попереджала чоловіка про небезпеку. Однак він не дослухався до неї, оскільки не сприймав за рівню, бо вона — просто жінка до того ж креолка. Містер Мейсон знаходився поза контекстом місцевих реалій і мав упереджене ставлення до колишніх рабів. Наприклад, вважав їх занадто лінивими для того, щоб становити небезпеку. Попри спроби Анетти довести той факт, що він зовсім не розуміє їхньої психології («*You don't like, or even recognize, the good in them, ' she said, 'and you won't believe in the other side*») [54, 29], нічого, на жаль, не вплинуло на зміну становища, як сильно вона того б не бажала.

Цікавими фрагментами для розуміння специфіки невизначеності в ідентичності Антуанетти є те, що до пожежі та під час неї, дівчина намагалася усвідомити, ким же вона є насправді. У ніч трагедії дівчина роздивлялася свою улюблену картину, на якій була зображена англійська дівчина зі світлим волоссям і блакитними очима. Розмірковуючи про картину, вона чітко визначила, що містер Мейсон — англієць, а її матір — ні. Анетта, на думку доньки, і не англійка, і не біла негритянка. Оскільки її матір не належить до жодної з категорій, то й сама Антуанетта знаходиться на маргінесі ідентичностей. Втім, для дівчини бути білою негритянкою означає бути в небезпеці, тоді як бути білою — у спокої. Тому вона була вдячною вітчиму за відчуття спокою, яке він приніс у їхнє життя, зробивши їх більш білими, яким би ілюзорним це відчуття не було.

Власне, у момент самої пожежі, яка зруйнувала це почуття безпеки, Антуанетта знову зустрілася з Тією, своєю колишньою товаришкою. Всупереч конфлікту, що стався між ними, вона вважала її останньою людиною, що залишилася від її попереднього життя. Антуанетта ідентифікувала подругу, як подібну собі, оскільки вони «*had eaten the same food, slept side by side, bathed in the same river*» [54, 41]. Дівчина хотіла залишитися з Тією і бути такою ж, як

вона — не креолкою, а звичайною («It was as if I saw myself. Like in a looking-glass») [54, 41]. У цей момент вона хотіла зрєктися своєї білої частини, яка призводить лише до трагедій. Проте така думка була відкинута вже Тією, яка жбурнула камінь їй в обличчя.

Відторгнення товаришки можна вважати символічним відстороненням людей від Антуанетти, оскільки після пожежі вже ніхто, ні білі, ні чорні, не сприймав її як людину, а лише таврували різними ярликами й судили за божевілья її матері. Антуанетта знову потрапила в середовище, де її зневажали. Прикметним є випадок, коли її переслідували двоє підлітків: білий хлопець і чорна дівчина. Вони однаково проявляли агресію та погрожували розправою дівчині, вважаючи її божевільною, як і матір («*One day I catch you alone, you wait, one day I catch you alone*») [54, 45]. Відчуваючи страх і беззахисність перед ними, Антуанетта залишалася бездіяльною — не могла протистояти їм, адже не мала сил і жодної влади над ними. Вона була нижчою ніж усі вони.

Захистом і порятунком для Антуанетти став її кузен Сенді, який розігнав зловмисників. Динаміка стосунків між Антуанеттою та Сенді також є цікавою з точки зору їхньої расової ідентичності. Вони обоє креоли, оскільки їх батьки були англійцями, але ми можемо зробити припущення, що він мав шкіру темнішого кольору, ніж Антуанетта, тому що дівчина описує його як високого хлопця з довгими ногами, який швидко бігав, і якого боялися її нападники. Такі характеристики стереотипно належать саме представникам темношкірого населення. У тексті авторка імпліцитно натякає на те, що між ними був романтичний зв'язок, але вони не могли бути разом саме через расові та соціальні відмінності, оскільки Антуанетта була білішою та багатшою. До того ж містер Мейсон намагався зробити її такою як інші, у його розумінні такою, як інші англійці, тому він переконав Антуанетту в недоцільності спілкування з іншими небілими родичами («*Mr Mason's lectures had made me shy about my coloured relatives*») [54, 46].

Тема перевиховання Антуанетти чи, радше, переформатування її расової ідентичності розкривається в епізоді життя в жіночому монастирі. Це місце

стало притулком для Антуанетти, де вона почувалася в безпеці, адже була оточена однолітками та добрими черницями. А все-таки, перебуваючи там, дівчина потрапила під вплив перевиховання в англійку. Зокрема, в монастирі під егідою святої Іносенції (Невинної), дівчат виховували в рамках християнства, розповідаючи про життя святих і готуючи до подальшого одруження. «*The saints we hear about were all very beautiful and wealthy. All were loved by rich and handsome young men*» [54,48], «*Cleanliness, good manners and kindness to Gods poor*» [54, 49] — модель поведінки, яка була очікуваною від дівчат і цілком білою. Таке виховання було знищенням її ідентичності та формуванням нової — білої та покірної. Не даремно, що саме в цей період доля Антуанетти стала пов'язаною з її майбутнім одруженням. Містер Мейсон підготував її до знайомства з Рочестером (««I have asked some English friends to spend next winter here. You won't be dull.» «Do you think they'll come?» I said doubtfully. «One of them will. I'm certain of that»») [54, 54].

2.3 Наративні голоси та реінтерпретація історії: чий голос є сильнішим?

Раніше в роботі було згадано те, що в романі «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте читач дізнається історію Антуанетти/Берти з уст інших персонажів, зокрема, й Едварда Рочестера, а Джин Ріс у своєму романі мала на меті надати голос саме дівчині. Проте, Антуанетта не єдиний наративний голос у романі «Широке Саргасове море».

Роман складається з декількох оповідей від першої особи. У першій частині Антуанетта ревізує своє дитинство; у другій частині Рочестер розповідає про подружнє життя та медовий місяць на Ямайці, а голос Антуанетти відлунюється лише в декількох моментах; у третій частині ми знову чуємо Антуанетту в останні дні її життя.

Окрім трьох основних нараторів, інші персонажі також беруть участь у наративній організації тексту, оскільки вони розповідають про ті ж самі події з різних точок зору. Наприклад, про дитинство Антуанетти ми дізнаємося

безпосередньо від дівчини, але Рочестер дізнається про нього з пліток інших персонажів таких, як Даніель, Крістофіна, слуги та, зрештою, від самої Антуанетти. Варіативність наративних голосів унеможливорює повний доступ до дійсної правди про минуле Антуанетти, оскільки читач сам обирає яку позицію зайняти: вірити дівчині чи іншим. Від цього вибору залежить загальне сприйняття проблематики роману та перспективи (не)переосмислення «Джейн Ейр».

Концентруючи увагу на головних оповідачах роману — Антуанетті та Рочестері, варто зауважити, що в другій та найбільшій за об'ємом частині роману, ми певною мірою чуємо голос неназваного в романі містера Рочестера, а голос Антуанетти відлунюється лише в декількох моментах. З першого погляду може здатися, що наявність нарації Рочестера суперечить ідеї роману — надати голос маргіналізованій жінці. Однак, при глибшому аналізі проблематики та структурної організації роману стає очевидним той факт, що голос Рочестера був необхідний задля реалізації цієї ідеї.

Антуанетта та Рочестер — носії різних расових (білий/креолка), гендерних (чоловік/жінка) і культурних (англієць/ямайка) ідентичностей. Очевидно, їх наративи будуть конфліктувати між собою, тому що їхньою першоосновою є бінарна опозиція колонізатор/колонізований. Відмінності між ними виражені в поглядах на одні й ті ж проблеми, а взаємодія їхніх голосів відображає опозицію та дисбаланс у стосунках. Наявність голосу Рочестера дає погляд на ті ж самі проблеми, але з перспективи привілейованого білого чоловіка на колонізованих територіях.

Отже, наративні голоси обох персонажів відіграють вирішальну роль у висвітленні тем ідентичності й колоніалізму. Завдяки контрастним поглядам, Ріс створила розповідь про вплив і наслідки культурного, расового та гендерного пригноблення на ідентичність Антуанетти, що реалізує мету написання роману.

Загалом у першій частині роману наративний голос Антуанетти можна схарактеризувати як ретро- та інтроспективний, оскільки вона осмислює своє

минуле та переживання. Вона пропонує погляд у її комплексний внутрішній світ, що створює більш інтимний зв'язок із читачем. Наприклад, після чергового акту ненависті від темношкірої дівчини, Антуанетта ховається в саду та описує свої почуття наступним чином: *When I was safely home I sat close to the old wall at the end of the garden <...> I never wanted to move again. Everything would be worse if I moved* [54, 20]. Так читач поринає в глибину її відчуттів і водночас розуміє прогресію травмованості дівчини, що формує співчуття до її долі.

Голос Антуанетти маркований нестабільністю її наративу, який доволі уривчастий та фрагментарний, що також відображає нестійкість її ідентичності та свідомості. Її нарація є заплутаною, як Саргасове море, наповнена спогадами, мріями, міркуваннями, снами, які не мають чіткої межі між минулим і теперішнім, реальним і уявним. Заплутаність її наративу — це ствердження сум'яття її внутрішнього світу, намагання знайти сенс і своє місце у світі.

Оповідь Антуанетти — це голос жінки, яка закута в помежів'ї власної особистості, з відлуннями її травматичного досвіду, туги та переміщення. Антуанетта — жінка, яка знаходиться на межі двох світів: вона і креолка, й англійка; вона не креолка, і не англійка. Її не розуміють місцеві, її не розуміють англійці, тому вона не може зрозуміти саму себе та визначити своє місце. Неможливість самоідентифікації позначена почуттям страху і вразливості перед іншими, адже Антуанетта усвідомлює, що світ у якому вона живе, ворожий до неї лише через її існування в ньому.

На противагу емоційному та нестабільному наративу Антуанетти, Рочестер у романі звучить по-англійськи. На початку другої частини, нарація Рочестер — невпевнена та вразлива, тому що чоловік ще не оголтувся від хвороби, вражень від Ямайки та одруження з фактично незнайомкою. Це відображає його вразливе становище на чужих територіях, але з мірою, з якою чоловік набуває контролю над ситуацією, його голос стає дедалі більше впевненим, виразним та авторитарним.

Рочестер у своїй оповіді відсторонений та аналітичний — він не покладається на свої емоції та відчуття, а навпаки намагається аналізувати те, що відбувається навколо нього. Це може свідчити про бажання уникнути дискомфорту перебування в місцевості, яка є чужою для англійця, а також від людей, які оточують його.

Якщо Антуанетта, Крістофіна та інші слуги говорять на карибському варіанті англійською, то Рочестер спілкується чистою англійською мовою — його *posh english* звучить не органічно та контрастно в порівнянні з голосами Ямайки. Відмінності в мовленні є інструментом для встановлення відчуття вишості та переваги Рочестера над іншими, оскільки він постає більш освіченим та цивілізованим ніж інші персонажі.

Отже, нарративом Рочестера керує бажання контролювати та домінувати над іншими, зокрема, й Антуанеттою, яку він прагне перевиховати, у розумінні англійця, в ідеальну та покірну дружину. Його нарація відображає привілейоване становище білого англійця в колоніальній Ямайці, а також його упередження щодо місцевих жителів, яких вважає чужими, екзотичними та загалом іншими, а, отже, — гіршими та слабшими ніж він.

Актуальними є питання: «Чий голос сильніший у романі? Хто є надійним оповідачем? Чий історії вірити»? На жаль, єдино правильною відповіді не існує тому, що все залежить від позиції та очікувань того, хто тримає книгу в руках. Наприклад, читач, що любить класичну історію Шарлотти Бронте та переживав за стосунки Джейн і містера Рочестера, може бути негативно налаштований до такої ревізії улюбленого твору. Такий читач може вважати, що історія якоїсь божевільної креолки — не потрібна, а Джин Ріс лише намагається очорнити містера Рочестера у своєму романі. Тому саме такий читач, ймовірно, буде дослухатися до нарративу Рочестера романі «Широке Саргасове море», бо він резонує з канонічною історією про жертву обману, якою постає чи, радше, намагається постати чоловік в обох романах.

Натомість читач обізнаний із феміністичною чи постколоніальною критикою, буде сприймати цей роман як щось раціональне та як щось, що

потребує переосмислення «Джейн Ейр». Можливо, при прочитанні оригінального твору, доля Берти Мейсон не була у фокусі його інтересу, проте після прочитання «Широкого Саргасового моря» його читацький досвід ніколи не буде таким, як раніше. Такий читач більш ймовірно дослухається до історії Антуанетти, буде співчувати дівчині й засуджувати насильницькі дії Рочестера.

Не можна стверджувати, яка із читацьких стратегій є правильною, оскільки це питання суто суб'єктивне, але можливість подвійного погляду на одну історію, завжди є перевагою літературного тексту. Роман «Широке Саргасове море» не міг існувати без обох учасників конфлікту. Рочестер, як літературний персонаж, не може існувати без Берти Мейсон. Так само трагедія Антуанетти — неможлива без участі Рочестера в її житті. Два образи навіки пов'язані між собою і Джин Ріс, подарувавши голос обом, увиразнила їх конфлікт, тому що надала різносторонній погляд на нього.

2.4 Едвард Рочестер: абьюзер чи жертва обману?

У межах патріархального суспільства, жінка вважається об'єктом, яким володіє чоловік: вона є фінансово залежною від нього, а він має повний контроль над усіма сферами її життя. У романі «Широке Саргасове море» стосунки між містером Рочестером та Антуанеттою Косвей були побудовані саме за цими принципами.

Варто розпочати з того, що їх шлюб першопочатково ґрунтувався не на коханні. Перш ніж одружитися, Антуанетта та Рочестер були знайомі приблизно місяць («*I was married a month after I arrived in Jamaica*») [54, 61]. За такий короткий час, Антуанетта встигла закохатися в чоловіка, оскільки він осипав її солодкими словами та обіцянками («*Every movement I made was an effort of will and sometimes I wondered that no one noticed this*») [54, 70]. Для Рочестера ж цей місяць став вирішальним у його долі, адже заміжжя з дівчиною було гарно продуманим кроком його родини. Річ у тім, що Едвард був другим сином свого батька й майже був позбавлений спадку. Згідно з англійськими

законами, Антуанетта була не лише віддана заміж за чоловіка, а й уся її спадщина та володіння перейшли під його контроль. Вигідний шлюб став чудово продуманою бізнес угодою, але вигоду від неї отримав лише Едвард, і це дало йому змогу реалізуватися як чоловіку та постати гідним наступником в очах батька («*All is well and has gone according to your plans and wishes*») [54, 68].

У другій частині роману, читач дізнається про медовий місяць подружжя, який вони провели на Ямайці — в одному з маєтків Антуанетти. Рочестер у своїй оповіді змальовує Антуанетту, як гарну дружину: вона проявляла увагу до Рочестера, піклувалася про його здоров'я, оточувала його комфортом у новому та незвичному середовищі, а також намагалася догодити його смакам, щоби бути привабливою для нього («*Don't put any more scent on my hair. He doesn't like it*») [54, 72]. Рочестер на початку медового місяця також «грав» у кохання, продовжуючи залицяння та намагаючись догодити дівчині («*She seemed pleased when I complimented her on her dress*») [54, 72]. Однак, через те, що вони були «одруженими незнайомцями» їх шлюб був приречений на провал уже тому, що в його основі лежав фінансовий інтерес. Рочестер не міг покохати жінку, що, на його думку, купила його, коли насправді — вона була йому подарована.

Ще одним важливим фактором цього провалу є те, що Рочестер — чужинець на Ямайці. Статус, отриманий Рочестером на Ямайці (30000 фунтів, володіння, слуги, дружина), мав надати йому надзвичайне відчуття власної цінності та реалізації в Англії. Проте в умовах Вест-Індії, він не відчував себе володарем усього, оскільки це все було йому абсолютно чуже.

По-перше, Вест-Індія — це чужий простір для нього, що незрозумілий, нереальний та занадто кольоровий. До того ж у якому він позбавлений жодного контролю. Ямайка його послабила тим, що він не пристосований до змін у кліматі, захворів і довго відновлювався, що звичайно повпливало на його дієздатність.

По-друге, слуги в маєтку Антуанетти теж були чужими для нього: вони з нього насміхалися, лише вдаючи ввічливе ставлення до нього. Щобільше, вони

відкрито висловлювали свою жалість до нього, що безпосередньо порушило його відчуття самоцінності.

По-третє, Антуанетта теж була чужою для нього («*And the woman is a stranger*») [54, 63]. Він не розумів її, тому що вони були носіями різних культурних ідентичностей.

Едвард, будучи носієм колонізаторської та патріархальної свідомості, не міг змиритися з власною слабкістю в новому середовищі, але щоби повноцінно привласнити все, що було йому надано, необхідно було спершу це підкорити. Для того, щоб відновити контроль над власним життям, він встановив контроль на Антуанеттою, яка була слабшою від нього.

Дівчина була уособленням чужого, а їх шлюб надав йому можливість підлаштувати її під себе, оскільки вона була фінансово залежною від нього, а також від його кохання. Правда криється в тому, що Рочестер її ніколи не кохав, а лише вдавав почуття, керуючись власними інтересами. Він мав тільки сексуальний потяг до неї, адже вона видавалася йому цікавою через незвичність її зовнішності. Антуанетта була невинною дівчиною та, щиро кохаючи чоловіка, швидко повірила в його порожні обіцянки й повноцінно віддалася його волі. Звичайно, для дівчини, що вперше пізнала кохання, близькість з Едвардом була новим та приємним досвідом, від якого вона швидко стала залежною, оскільки вважала це проявом його кохання («*In sunlight, in shadow, by moonlight, by candlelight. In the long afternoons when the house was empty. <...>Very soon she was as eager for what's called loving as I was — more lost and drowned afterwards*») [54, 84].

Коли ж Рочестеру стало нудно кохатися з Антуанеттою, він став дуже холодним до неї, що сформувало в неї думку — він її більше не любить. Таким чином, одурманивши дівчину, він використовував її любов і секс, як спосіб пригнічення та елемент контролю над нею. Антуанетта ж настільки бажала його любові й тепла, що не помічала його маніпуляцій. Вона була готова на будь-що, лиш би повернути його прихильність.

Переломним моментом у їхніх стосунках стали плітки про минуле родини

Антуанетти та її божевілья. Для Рочестера вони постали умовною причиною чи, ймовірніше, поштовхом до дії — він отримав легітимну причину її зламати та підкорити. Йому було «на руку» повірити в те, що Антуанетта божевільна, оскільки це красиво складалося в його образ жертви, яку всі обдурили («*No one would tell me the truth. Not my father nor Richard Mason, certainly not the girl I had married*») [54, 94] та відкривало йому шлях до встановлення жаданого контролю під маскою піклування про хвору дівчину.

Важливим є і той, хто поширював ці плітки — «брат» Антуанетти Даніель, який був позашлюбним сином містера Косвея. Саме він уперше розповів Едварду про те, що трапилося з родиною Антуанетти: про алкоголізм її батька, божевілья її матері, хворобу брата. Враховуючи те, що Антуанетта не розповідала про своє минуле, а Річард Мейсон навмисно це приховував від Рочестера, йому було легко повірити в це, оскільки він і так помічав, що Антуанетта «дивна» тому, що її мисленням було більш образним, ніж його. Те, що дівчина постфактум розповіла свою версію події, у якій її матір було доведено до божевілья через соціальну ізоляцію та ненависть, не справило відповідного враження, у зв'язку з тим, що йому було легше повірити якомусь чоловіку, ніж своїй дружині. І таким чином він позбавив її голосу, і права на свою історію.

Окрім чуток про божевілья, Даніель розповів Рочестеру про стосунки Антуанетти з її кузеном Сенді, натякаючи на те, що вона зраджує йому («*I see them when they think nobody see them. I see her when she...*») [54, 113], а також на те, що Сенді був першим, хто пізнав її («*She start with Sandi <...> You are not the first to kiss her pretty face*») [54, 113]. До цього, служниця Амелі розповідала Едварду чутки про те, що Антуанетта та Сенді могли одружитися, тому інформація про ймовірну зраду та сумніви в невинності Антуанетти ранили чоловіче его. У патріархальній системі координат, жінка не могла мати інших статевих партнерів, окрім її чоловіка, тому для Рочестера зрада Антуанетти — удар по власній маскулінності та ще одна ознака обману. «*Now disgust was rising in me like sickness. Disgust and rage*» [54, 114] — огида, що заволоділа

чоловіком була спрямованою і на слова Даніеля, і на Антуанетту. Однак, Рочестер вчергове не хотів чути історію Антуанетти, він сприйняв це як правду, що спричинило ще більшу відстороненість від жінки. Для того, щоб самоствердитися над жінкою та відімести їй, він зрадив Антуанетту з однією зі служниць, зробивши все, щоб вона почула це та відчула власне приниження. Як було зазначено раніше, статева близькість була важливою для Антуанетти, а невірність чоловіка стала черговим актом психологічного тиску на жінку, спрямованого на підкорення її волі.

Ще одним елементом контролю та насилля над дівчиною стало стирання її ідентичності. Рочестер буквально перейменував її з Антуанетти на Берту, що звучало більш по-англійськи, а відповідно до його поглядів, це було більш звично для нього. Також ім'я Антуанетта нагадувало Едварду ім'я її матері й, змінивши його, він намагався відсторонитися від згадок про її походження та божевілья. Для дівчини було одним із найбільших ударів, адже це стало підтвердженням його нелюбові до неї («*He hates me now. <...> When he passes my door he says, «Goodnight, Bertha.» He never calls me Antoinette now»*) [54, 102]. Спершу вона чинила опір подібним змінам, бо усвідомлювала, що він намагається перемінити її особистість. Однак бажання отримати його кохання призвело до того, що вона підкорилася його волі. Зміну в сприйнятті Антуанетти можна також прослідкувати на прикладі двох діалогів:

Супротив	Підкорення
‘Don’t laugh like that, Bertha.’ ‘My name is not Bertha; why do you call me Bertha?’ ‘Because it is a name I’m particularly fond of. I think of you as Bertha.’ ‘It doesn’t matter,’ she said. [54, 122]	‘Yes,’ she said, ‘of course, but will you come in and say goodnight to me?’ ‘Certainly I will, my dear Bertha.’ ‘Not Bertha tonight,’ she said. ‘Of course, on this of all nights, you must be Bertha.’ ‘As you wish,’ she said. [54, 123]

«Names matter, like when he wouldn't call me Antoinette, and I saw Antoinette drifting out of the window with her scents, her pretty clothes and her looking-glass» [54, 162] — ближче до фіналу роману, Антуанетта сказала, що імена важливі, і коли Рочестер перейменував її — вона втратила саму себе. Це й було цілком чоловіка, який зміг підкорити її, оскільки, втративши своє ім'я, Антуанетта втратила своє минуле, теперішнє і майбутнє; вона перетворилася на Берту Мейсон — божевільну та п'яницю, яка була приречена на самотність і заточення на горищі.

2.5 Витоки (не)спадкового божевілля Антуанетти

У попередніх підрозділах було проаналізовано проблеми расової та гендерної ідентичності в романі Джин Ріс. Однак, прочитання та інтерпретація роману «Широке Саргасове море» неможливі без теми жіночого божевілля. Як Берта Мейсон завжди асоціюється з образом божевільної дружини Рочестера, яка була замкнена на горищі, так і трагедія Антуанетти Косвей тісно переплетена з її божевіллям. Але головним аспектом для розуміння цих двох персонажок є питання спадковості цього божевілля.

Принагідно до проблеми божевілля Антуанетти, варто вчергове звернутися до роману Шарлотти Бронте. Рочестер, розповідаючи Джейн про першу дружину, стверджує, що «Bertha Mason is mad; and she came of a mad family» [18, 445]. Саме з його уст звучить ідея про спадковість цієї хвороби. Зі слів Рочестера, три покоління її родини були ідіотами, маніяками й п'яницями. Психічні проблеми Берти та її матері ретельно приховували від чоловіка до весілля, щоб він не міг розірвати заручини, тому він став жертвою обставин. Він сподівався отримати чарівну дружину, а натомість став одружений із жінкою, яка зруйнувала його життя.

У романі «Широке Саргасове море», наратив про спадковість божевілля Антуанетти звучить не лише з уст Рочестера, а й інших персонажів. Чутки про те, що матір дівчини, Анетта — божевільна, миттєво поширювалися як

темношкірим населенням Ямайки, так і білими колонізаторами. Зрозуміло, усталеною була думка про те, що донька недалеко пішла від матері й також було навіженою.

Власне, аналіз питання спадковості божевілля варто розпочати з образи Анетти. Матір, так само як і її донька, має амбівалентну ідентичність. З роману нам стає відомо, що вона є домініканською креолкою, яка одружилася зі старшим за неї містером Косвеєм. Нам невідомо про її життя до одруження та немає багатьох деталей про їхнє подружжє, однак Антуанетта в першій частині роману приділяє достатньо уваги образу матері та комплексно змальовує її психоемоційний стан.

Після смерті чоловіка та скасування рабства, Анетта залишилася покинутою і соціально ізольованою, тому що їй не було місця ні серед англійців, ні серед місцевих. Через те, що вона була наполовину чорною та наполовину білою, їй був закритий доступ до обох груп. Тому жінка залишилася на самоті з дітьми та декількома слугами в маєтку Коулрібі, і була змушена боротися з їхньою бідністю.

Проте неможливість соціального життя впливала на жінку не так сильно, як ненависть із боку колишніх рабів. Анетта намагалася зберегти старий устрій власного життя, вона продовжувала робити те, що й раніше: каталася на коні, прогулювалася територією маєтку тощо. І майже не звертала уваги на глузування в її бік, тримаючи своєрідну броню вищості над своїми кривдниками («*She still rode about every morning not caring that the black people stood about in groups to jeer at her*») [54, 16]. Але будь-яка броня руйнується під тиском, так і стабільність Анетти почала давати тріщини тією ж мірою, як і ненависть темношкірих набувала фізичного характеру. І першим поштовхом до зламу, було вбивство коня («*Then one day, very early, I saw her horse lying down under the frangipani tree <...> he had been poisoned*») [54, 16].

Ще одним переломним моментом у психіці Анетти була хвороба її сина, який хитався, коли ходив і не міг чітко говорити. Можна зробити припущення, що він мав церебральний параліч, але в тексті немає прямого підтвердження

чим саме хворів П'єр. Утім його здоров'я було в тяжкому стані, тому що навіть лікар припинив його відвідувати («*I don't know what the doctor told her or what she said to him but he never came again*») [54, 17]. Неможливість вилікувати сина призвела до внутрішніх і зовнішніх змін Анетти. Донька помітила, що матір поступово схудла та закрилася я в собі, відмовляючись виходити з дому. Тому, як ми зазначали раніше, Анетта відсторонилася від доньки та інших людей, адже вона хотіла тиші та спокою.

На перший погляд, друге заміжжя із містером Мейсоном мало б змінити ситуацію на краще, оскільки з ним життя Анетти та її дітей повернулося до спокою. Насправді ж, другий шлюб лише погіршив психічний стан Анетти та їх соціальне становище. Англійці не сприймали цей шлюб гарною партією («*A fantastic marriage and he will regret it*») [54, 26], а темношкіре населення почало ненавидіти жінку з новою силою — вона знову стала багатою та привілейованою. Разом зі зростаючою ненавистю, зростали й параноїдальні думки Анетти. Жінка відчувала, що небезпека витає навколо Коултрібі. Вона панічно просила чоловіка покинути маєток, але залишилася не почутою, що призвело до трагічної пожежі в якій загинув П'єр.

Смерть сина і призвела до її божевілля. Анетта поринула в глибоку депресію, закрилася в собі, а містер Мейсон став тригером, тому вона агресивно реагувала на нього («*Don't touch me. I'll kill you if you touch me. Coward. Hypocrite. I'll kill you*») [49, 42]. Після цього її замкнули за містом для «відпочинку та відновлення». Реакція Анетти на доньку також була агресивною, оскільки вона була нагадуванням про втраченого сина («*No no no' very loudly and flung me from her*») [54, 44].

Проаналізувавши віхи життя Анетти, можна дійти висновку, що її божевілля не спадкове, а надбане. Причини і природа її психічного стану не пов'язана зі спадковими захворюваннями, які генетично переходять від покоління до покоління. Натомість божевілля Анетти це результат соціальної ізоляції, втрати сина й неможливості самоідентифікації, і реалізації в суспільстві через амбівалентність її ідентичності.

Переходячи до божевілля Антуанетти, варто визнати, що Рочестер таки мав слухність щодо спадковості, але він помилився стосовно божевілля. Насправді Антуанетта багато чого успадкувала від матері: соціальне несприйняття, кризу ідентичності, бажання соціального визнання; але не психічну хворобу.

З першим поштовхом до психічного розладу, Антуанетта зіткнулася ще в дитинстві. Раніше нами були проаналізовано кризу самоідентифікації, яку пережила дівчина через неможливість знайти власне місце в суспільстві, де вона була для всіх чужою. Перебуваючи на межі двох рас, Антуанетта усвідомлювала, що їй нема місця в расовій і соціальній ієрархії Ямайки. Її статус білої креолки вимагав постійного переміщення між обома координатами, що чинило тиск на дівчину та негативно впливало на її психічний стан. Ранні роки Антуанетти марковані відчуттям ізоляції від темношкірого населення, від англійців, від однолітків і від матері. Відчуття відчуженості призвело до того, що дівчина відчувала себе покинутою і самотньою, і не могла визначитися зі своєю расовою приналежністю.

З амбівалентністю ідентичності Антуанетти пов'язана серія травматичних подій дитинства, які призвели до погіршення її психоемоційного стану. Однієї з таких подій — це втрата дому. Загалом образ будинку є пов'язаними з етапами формування особистості Антуанетти. На початку роману, маєток був у гіршому стані, тому що родина збідніла й не могла підтримувати його в колишньому вигляді. І, хоча, дівчина не пам'ятала його в часи розквіту, вона усвідомлювала, що стан будинку відображає тяжке економічне становище її родини. У цей період Антуанетта переживала кризу ідентичності, бо зовнішній світ був ворожим до неї через її расову приналежність і соціальне становище. Маєток певним чином був безпечним простором для дівчини, де вона могла сховатися від ненависті й жорстокості. Дівчина неодноразово знаходила прихисток у саду, де вона могла з'єднатися з природою («*When I was safely home I sat close to the old wall at the end of the garden <...> I never wanted to move again. Everything would be worse if I moved*») [54, 20]. Так, будинок уособлює образ безпеки й

спокою для дівчини.

Після одруження матері з містером Мейсоном, маєток було відремонтовано та приведено до нормального вигляду. Зміни в Коултрібі символізували початок нового життя для родини та стабільного психічного стану дівчини. Відчуття Антуанетти в цей період сповнені сподіваннями на щастя та спокій, за що вона була вдячна вітчимові («*And for the first time I was grateful and liked him. There are more ways than one of being happy, better perhaps to be peaceful and contented and protected*») [54, 33]. Однак, як ми писали раніше, це було лише ілюзією стабільності.

Коли темношкірі місцеві жителі спалили Коултрібі, відчуття спокою і стабільності було зруйновано, а психіка Антуанетти була як ніколи крихкою. Дівчина, яка любила дім і вважала його уособленням безпеки, втратила не лише його, а й відчуття власної приналежності до цього місця. Знищення маєтку також було втратою її минулого життя, матері та брата, її спадщини. Фактично, після пожежі Антуанетта осиротіла й залишилася без прихистку у ворожому до неї світі, де вона відчувала тиск, приниження та ненависть. Втрата дому глибоко травмувала дівчину і стала каталізатором її божевілля.

Причини божевілля Антуанетти витікають не лише з її расової приналежності, а й із гендерної. Будучи жінкою в патріархально та колоніальному суспільстві вона не мала контролю над своїм життям. Як і її матір, вона була залежною від чоловіків у її житті, що призвело до втрати агентності та автономії. Спершу, після смерті матері, потрапила під контроль вітчима, який намагався стерти її ідентичність, перевиховуючи її на білу дівчину. Містер Мейсон, віддавши її до жіночого монастиря, підготував дівчину до вигідного шлюбу з містером Рочестером. Цей шлюб був реалізований її зведеним братом Річардом, який віддав дівчину та її спадщину Рочестерові.

Зрештою, як було описано раніше, Антуанетта була повноцінно підкорена чоловіком. Він, маніпулюючи дівчиною, сформував у неї залежність від свого кохання. А вона, сподіваючись на те, що їх шлюб стане прихистком

для неї й, що вона отримає захист від нього, та матиме щасливе майбутнє («*I never wished to live before I knew you. I always thought it would be better if I died. Such a long time to wait before it's over*») [54, 83], не помічала того, що Рочестер лише грає з нею в кохання, а насправді має лиш корисливі мотиви.

Коли ж жінка усвідомила, що він її не кохає, вона вже не могла покинути чоловіка тому, що була залежною від його рішень. Тому вона вмовила Крістофіну використати магію обеа, щоби повернути його кохання. На жаль, зілля мало лише короточасний ефект — лиш на одну ніч Рочестер знову її покохав, а згодом лише сильніше зненавидів її. Зрада Рочестера зі служницею стала новим травматичним досвідом у житті Антуанетти, який вона не змогла пропрацювати, що призвело до погіршення її і так нестабільного психічного стану. Антуанетта, наслідуючи матір, закрилася в собі та не хотіла спілкуватися із чоловіком, а також почала вживати алкоголь у великих кількостях, щоб втекти від цієї реальності.

Будь-яка взаємодія з Рочестером була тригером для Антуанетти, що спровокувало агресію з її боку («*this redeyed wild-haired stranger who was my wife shouting obscenities at me*») [54, 135]. Жінка не лише не могла усвідомити, чому він обрав іншу, і чому він не кохав її, вона зненавиділа його за те, що він знову забрав у неї відчуття дому («*It's not the girl, not the girl. But I loved this place and you have made it into a place I hate*») [54, 133]. Після втрати Коулрібі, де існувало відчуття захищеності, вона перенесла це почуття на інший дім. У її уяві, якщо все зникне з її життя, то цей будинок точно має залишитись, але Рочестер усе зіпсував. Це місце стало ще одним, де Антуанетта була нещасною, і вона звинувачувала чоловіка в цьому («*I hate it now like I hate you and before I die I will show you how much I hate you*») [54, 134].

Через відсутність контролю над власним життям Антуанетта вважала себе безсилою, щоб щось змінити, тому вона здалася і віддалася на волю чоловіка. Зрештою, Рочестер забрав її до Англії, де замкнув на горищі, що призвело до її абсолютного божевілля.

Власне, остання частина роману присвячена ув'язненню Антуанетти на

горищі в Торнфілд-холлі. Дівчина зображена на піку своєї навіженості, адже вона повністю перебувала в стані деперсоналізації та дереалізації. Питання: «*What am I doing in this place and who am I?*» [54, 162] свідчить про те, що Антуанетта не усвідомлює, ким вона є, і де вона знаходиться. Вона пам'ятає, як вони вирушили до Англії, але не вірить, що місце в якому вона перебуває є цією країною. Вона вважає, що вони загубилися дорогою («*They tell me I am in England but I don't believe them. We lost our way to England. When? Where? I don't remember, but we lost it*») [54, 162]. До відчуття дереалізації додається відсутність причинно-наслідкових зв'язків її перебування там («*For what reason? There must be a reason*») [54, 161] та порушення часопросторових координат («*Nights and days and days and nights, hundreds of them slipping through my fingers*») [54, 165].

Дівчина, не усвідомлюючи, де вона знаходиться та ким є, поринула у світ своїх галюцинацій, де реальність змішалася з уявою, а минуле з теперішнім. У кінці роману, їй наснився сон, який дав їй відповіді. Їй снилося, що вона блукала Торнфілд-холлом і раптово перенеслася в будинок тітки Кори. Уві сні Антуанетта побачила своє минуле: ляльковий будинок, книги, портрет доньки Міллера, папугу, годинник дідуса. Вона бачила образи знайомих людей і місць. Прокинувшись, дівчина зрозуміла, що треба зробити («*Now at last I know why I was brought here and what I have to do*») [54, 171]. Антуанетта мусила повернутися до себе, повернутися до Коултрібі, повернутися на Ямаїку.

З роману Шарлотти Бронте ми знаємо, що Берта підпалила Торнфілд-холл і загинула, а Джин Ріс залишає відкритий кінець роману. Останнє, що бачить читач — це Антуанетту в темному проході зі свічкою в руці, ймовірно, до моменту початку пожежі. Фінал Антуанетти, яка загинула від вогню, є дуже символічним. «*There are always two deaths, the real one and the one people know about*» [49, 116] — це фраза, яку вона сказала Рочестерові, коли розповідала про свою матір, яка вперше загинула під час пожежі в Коултрібі, а вдруге вже після одруження доньки. І знову ж, донька повторила долю матері. Вона померла задовго до пожежі в Торнфілд-холлі. Насправді вона помирала багато разів:

після сварки з Тією, після пожежі в Коултрібі, після зради Рочестера, після прибуття до Англії. Кожного разу Антуанетта помирала метафорично й ніхто не помічав змін, які відбулися в її душі, але лише один раз вона померла насправді, коли не мала сил боротися та нарешті знала, що має статися.

Чи була Антуанетта божевільною? Так. Проте, вона не була такою від народження. Повторивши трагічну долю своєї матері, дівчина була доведена до божевілля через травматичний досвід соціального неприйняття і гендерно зумовленого насилля. Джин Ріс, через образ Антуанетти, кинула виклик традиційному зображенню божевільних у літературі та представила божевілля Антуанетти, як складний психічний феномен. Її хвороба глибоко вкорінена та витікає із життя дівчини в якому суспільний тиск через її расову й гендерну ідентичність негативно вплинув на її психічне здоров'я.

Отже, у романі «Широке Саргасове море» божевілля жіночих персонажів представлене не як спадкова риса, яка перейшла від матері до доньки. Психічний стан Анетти й Антуанетти — це результат складної взаємодії соціальних факторів, що пов'язані з расовою та гендерною ідентичністю персонажок, їх маргіналізацією в суспільстві, та їхніми руйнівним впливам.

Висновки до розділу 2.

У другому розділі роботи ми проаналізували проблеми расової та гендерної ідентичності в романі «Широке Саргасове море» Джин Ріс. Письменниця надала голос Берті Мейсон, яка була маргіналізована та пригноблена в романі «Джейн Ейр». Зображення другорядної персонажки було дегуманізоване тому, що Ш. Бронте змальовувала її як істоту, а не людину. До того ж Берта не вимовила жодної репліки, а її історія була озвучена вустами містера Рочестера. Таким чином, божевільна креолка була позбавлена голосу та права розповісти свою історію, що є співзвучним до приглушення голосів колонізованих у Британській імперії. Натомість Джин Ріс присвятила роман

розповіді про становлення та падіння Антуанетти Косвей для того, щоб винести персонажку та її історію на перший план.

Труднощі в ідентифікації расової ідентичності Антуанетти полягають у тому, що, будучи донькою міжрасового шлюбу, вона мала амбівалентну ідентичність. Вона репрезентувала білу модель поведінки в межах своєї родини та комунікації зі слугами, але інші англійці не сприймали її за рівну собі через те, що дівчина недостатньо біла. Водночас вона була занадто білою для темношкірого населення, яке теж не ідентифікувало її як свою. Відповідно, Антуанетта була чорною для колонізаторів, але білою для місцевих жителів.

Подвійність її ідентичності призвела до соціальної ізоляції Антуанетти від обох категорій, які не сприймали її рівною. Біле населення Ямайки ставилося до дівчини та її родини зверхньо, а чорне населення — ненавиділо їх. Алієнація дівчини спричинила кризу її ідентичності, оскільки вона не могла визначитися з тим, яку ідентичність їй варто репрезентувати в суспільстві. Антуанетта намагалася імітувати білу модель поведінки зі слугами, родиною та місцевими жителями. Водночас вона ідентифікувала себе і з темношкірою дівчиною Тією. Однак, вона завжди була відторгнута обома світами, а криза ідентичності Антуанетти вплинула на її психоемоційний стан, що стало однією з причин її божевілля.

Подальше пригноблення Антуанетти відбувалося в стосунках з Едвардом Рочестером. Англієць на Ямайці та в стосунках із дружиною виступав із позиції колонізатора та носія патріархальної свідомості. Тому він вважав Антуанетту об'єктом свого підкорення. Сформувавши романтичну залежність дівчини, він встановив контроль над її життям. На додачу, Рочестер намагався змінити дівчину, нав'язуючи їй модель поведінки покірної дружини, та стерти її ідентичність, перейменувавши її на БERTY. Спершу Антуанетта намагалася протистояти й не приймала нове ім'я, але через свою закоханість вона підкорилася його волі. Фактично, містер Рочестер чинив психологічне насилля над дівчиною, яке виправдовував тим, що його обманом одружили з божевільною жінкою.

Зрештою, нами було проаналізовано витoki божевілля Антуанетти. У романі «Джейн Ейр» природа божевілля Бerti пояснюється спадковістю. Містер Рочестер, розповідає, що вся родина Антуанетти була божевільною, тому і вона є такою. Зі свого боку Джин Ріс дала інший погляд на питання її божевілля, який суперечить класичній історії. Персонажами обох романів вважалося, що психічний стан дівчини є результатом безумства її матері. Однак, як Анетта, та й Антуанетта не були божевільними від народження. Жінки були доведені до цього стану через соціальне несприйняття, ненависть та пригнічення чоловіками. Матір і донька систематично зазнавали утисків через їхню расову та гендерну ідентичність. Їхнє життя було сповнене травматичних подій, які й вплинули на те, що вони втратили зв'язки з реальністю та шукали спокою у своїй свідомості та уяві. А, отже, їхнє божевілля було не спадковим, а набутим.

Розділ 3. Методичні вказівки щодо вивчення роману «Широке Саргасове море» Джин Ріс у закладах середньої освіти

3.1. Місце роману Джин Ріс «Широке Саргасове море» в шкільному курсі зарубіжної літератури

Програма шкільного курсу зарубіжної літератури в Україні не включає роман Джин Ріс «Широке Саргасове море». Водночас першоджерело цього твору — роман «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте, наявний у програмі 9 класу, у блоці «Романтизм. Нові обрії європейського роману». Для роботи з романом Бронте в програмі пропонуються наступні теми: «Історія сироти Джейн Ейр на тлі суспільства. Романтичні мрії Джейн Ейр і сувора реальність», «Тема кохання у творі (Джейн Ейр — Едвард Рочестер)», «Правдивість зображення середовища, реалістичні деталі».

Під час аналізу кожної з вищезазначених тем, учні стикаються з образом Берти Мейсон, оскільки ця персонажка унеможлиблює романтичні мрії Джейн, перешкоджає її стосункам із Рочестером і відображає ставлення вікторіанського суспільства до категорії іншого. Своїм прикладом роман Джин Ріс подає зовсім інший погляд на перераховані проблеми, тож саме тому твір Джин Ріс має бути доданий до програми, як твір для позакласного читання в 9 класі.

Актуальність і необхідність змін у програмі зумовлені тим, що роман «Широке Саргасове море» створює нове прочитання роману «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте, що теж уможлиблює розвиток критичного мислення, розширення можливостей літературознавчого аналізу й комплексне формування ключових, та предметних компетентностей на уроках зарубіжної літератури.

Пропонуємо кілька аргументів на користь включення роману «Широке Саргасове море» Джин Ріс до шкільного курсу зарубіжної літератури.

По-перше, ми вважаємо, що прочитання та аналіз роману «Широке Саргасове море» дає нові можливості для формування наступних ключових компетентностей:

- **учень/учениця усвідомлює взаємозв'язок людини й навколишнього середовища (НЛ-1):**

Як роман «Джейн Ейр» відображає соціальний устрій Англії XIX сторіччя, так і «Широке Саргасове море» — колоніальної Ямайки того ж періоду. В обох творах героїні існують і діють у межах суспільства, а воно безпосередньо впливає на їхню життєдіяльність. Тому обидва твори дають змогу аналізувати: як і яким чином людина пов'язана із соціумом, який її оточує.

- **учень/учениця розуміє необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2):**

Вищевказані романи учні можуть аналізувати з погляду становища жінки в певному соціумі. Однак, якщо образ Джейн Ейр та її життя найчастіше аналізуються крізь призму її гендерної ідентичності, то Антуанетту, окрім гендерної проблематики, можна аналізувати з допомогою призми її расової ідентичності. Тому, працюючи з творами, учні усвідомлюють, що люди є дискримінованими не лише за гендерною, але й за расовою ознакою. Виховним елементом може бути формування розуміння, що будь-яка дискримінація ототожнюється до насилля над іншими та є неприпустимою в сучасному світі.

По-друге, роман можна залучити задля формування таких предметних компетентностей:

- **учень/учениця виявляє художнє новаторство митців — відкриття нових тем і мотивів, збагачення художньої мови, нові рішення в галузі образотворчості, жанрів тощо:**

Прочитання обох романів дає учням змогу порівняти художній стиль Бронте та Ріс, проаналізувати яким чином теми й мотиви романів перетинаються, та відрізняються, які особливості має художня мова письменниць тощо. Хоча учні 9 класу, ще не знайомі з поняттям

«постмодернізм» та особливостями цього напрямку, аналіз і порівняння художньої специфіки роману «Широке Саргасове море» з «Джейн Ейр» можуть послугувати чудовим зачином для формування інтересу до посткласичної і сучасної літератури.

- учень/учениця порівнює образи персонажів:

Якщо в оригінальному творі Берта Мейсон — це другорядний і функціональний персонаж, то в переосмисленні Джин Ріс жінка стає повноцінною та багатогранною героїнею. Прочитання і компаративний аналіз образу божевільної на горищі надає нову оптику для розуміння персонажки та роману Шарлотти Бронте загалом.

Окрім порівняння Антуанетти в обох романах, можна звернути увагу на спільні та відмінні риси Джейн та Антуанетти. Цих героїнь об'єднує те, що воно обидві були сиротами й мали власноруч пробивати свій шлях у житті. Проте їх вихідні позиції відрізнялися: Берта успадкувала майно своїх батьків, а Джейн — була бідною. Об'єднує цих персонажок і те, що обидві певний час проживали в сиротинці, де виховувалися відповідно до релігійних канонів. Щоправда, на цьому їхня спільність закінчується і надалі їхні життя розвивалися за протилежними векторами. Антуанетта, попри фінансову забезпеченість, не змогла реалізуватися, оскільки потрапила в залежність до містера Рочестера, який придушив її індивідуальність і довів до божевілля. Джейн, попри бідність, пройшла тернистий шлях до свого щастя.

Порівнюючи образи двох героїнь, постає важливе питання: Чому Антуанетті не вдалося зробити того, що змогла Джейн? Відповіддю на нього можна вважати саме проблеми расової та гендерної ідентичності Антуанетти, що були проаналізовані в цій роботі, які не дали їй змогу розвинути власний потенціал.

Підбиваючи підсумки, роман «Широке Саргасове море» має бути представлений у програмі зарубіжної літератури, як твір для позакласного читання в 9 класі у зв'язці з романом «Джейн Ейр». Зміни в програмі — це крок до більш усебічного та глибшого вивчення літературних творів, адже читаючи

роман Джин Ріс, учні зможуть не тільки ліпше проаналізувати роман Шарлотти Бронте, а й відкрити для себе нові теми, які, безперечно, актуальні для сучасної літератури.

Також зміна навчальної програми є своєчасною та належною, тому що вона дає змогу учням розвивати навички критичного мислення, розширювати власний світогляд, обмірковувати складні питання расової та гендерної ідентичності. Окрім цього, порівняльне прочитання романів заохочуватиме учнів до творчого й аналітичного мислення, сприяючи комплексному розумінню літературного процесу, і ролі літератури в житті людини.

3.2 План позакласного заходу у форматі «Живої Бібліотеки» за романами «Широке Саргасове море» та «Джейн Ейр»

Як було зазначено в попередньому підрозділі, роман «Широке Саргасове море» Джин Ріс не входить до програми курсу із зарубіжної літератури. Проте, він має методичний потенціал для використання та аналізу на уроках у 9 класі в межах роботи з романом «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте. Тому, роман Джин Ріс має бути доданий до програми як твір для позакласного читання.

Окрім обговорення сюжету та проблематику роману «Широке Саргасове море» у зв'язку з романом «Джейн Ейр» на уроках зарубіжної літератури, ми пропонуємо провести позакласний захід за мотивами обох романів. Форматом такого заходу може стати «Жива бібліотека», яка дозволяє ґрунтовно проаналізувати біографію та творчість письменниць, сюжет їхніх романів, образи центральних персонажів, а також закріпити вивчений на уроках матеріал.

3.2.1 Методичні особливості використання «Живої бібліотеки» в середній школі

«Жива бібліотека» — це формат правозахисного заходу, який має на меті привернути увагу учасників до питань прав людини та дискримінації людей, які представляють групи, які суспільство вирізняє через їх відмінність від загальної більшості. Уперше «Живу бібліотеку» було проведено саме представниками данського руху за права людини у 2000 році, але наразі вона не втратила своєї актуальності та проводиться на різноманітні теми, навіть, не дотичні до правозахисної діяльності.

Загалом «Жива бібліотека» не відрізняється від звичайної бібліотеки. На заході присутній бібліотекар, книги, читачі та всі інші атрибути бібліотеки. Єдиною відмінністю є те, що книгами — є люди, а замість процесу читання відбувається бесіда між книгою та читачем. Найчастіше книгами стають люди, які зазнають упередженого ставлення до себе, стикаються із дискримінацією та страждають від стереотипів. Для прикладу це можуть бути люди хворі на ВІЛ, представники ЛГБТКІ+ спільноти чи люди з інвалідністю, які готові поділитися власним життєвим досвідом із метою змінити уявлення читачів.

На нашу думку, формат «Живої бібліотеки» можливо використовувати в середній школі. Наприклад, до школи можна запросити представників дискримінованих груп суспільства, щоби формувати толерантність учнів до всіх людей. Однак, цей формат можна використовувати не лише, як правозахисний захід, але і як інформаційний: для профорієнтаційних цілей книгами можуть стати представники різних професій, які будуть розповідати учням про особливості кожної роботи тощо.

Ми вважаємо, що цей формат має освітній потенціал, оскільки такі події можна проводити з різними віковими групами й на різні теми. Проте, для використання в освітніх цілях цей формат потребує певних змін. Наприклад, на уроках історії України книгами можуть бути важливі історичні фігури з різних епох, які будуть розповідати про свій досвід та мотивацію боротьби за українську державність. Звичайно, реальні історичні персоналії не можуть бути присутніми на заході, тому їх роль будуть відігравати учні, які мають дослідити біографію та діяльність цих людей, щоби передати ці знання іншим учням.

Таким чином, при модерації учителя, учні будуть залучені в навчальний процес та буде створено цикл передачі знань в інтерактивному форматі.

Подібний формат «Живої бібліотеки» можна використовувати на уроках зарубіжної літератури в середній школі. Книгами можуть бути письменники, поети та власне персонажі творів. Відповідно, учні, що виконуватимуть роль книги зможуть комплексно дослідити питання, необхідні для відображення тієї чи іншої персоналії. А читачі книг зможуть поглибити свої знання і бути більше вмотивованими до вивчення літератури. На додачу, цей захід можна театралізувати, підбираючи костюми та реквізит для наочного відображення епох. А також, до кожної книги можна додати опис-анотацію, у якій буде зазначено важливу теоретичну інформацію.

Проведення таких позакласних заходів має кілька переваг. По-перше, учні-книги задіяні на всіх етапах підготовки до заходу, що сприяє поглибленню їх знань. По-друге, такі заходи можуть закрити лакуни учнів, які є читачами. По-третє, «Жива бібліотека» не лише навчає дітей, але й виховує найкращі якості. І зрештою, це цікавий формат для повторення пройденого матеріалу. Проте, складністю в проведенні такої події полягає в необхідності ретельної підготовки до неї як зі сторони вчителя чи вчителів, які будуть модерувати процес, так і з боку учнів. Тому, такі заходи доцільно проводити не більше 2 разів на навчальний рік, щоби було достатньо часу для організації та підготовки до проведення.

Підбиваючи підсумки, «Жива бібліотека» — це формат правозахисної події, під час якої люди-книги розповідають про свій досвід дискримінації з метою боротьби з нерівністю. Подібні події можна проводити в середній школі для досягнення різноманітних виховних та навчальних цілей із різними віковими групами. Зокрема, цей формат має освітній потенціал у використанні під час викладання зарубіжної літератури в середній школі. Він потребує ретельної підготовки та планування, але потенційні результати того вартують.

3.2.2 План позакласного заходу

Клас: 9-А, 9-Б, 9-В

Тема: «Жива бібліотека: жіночі та чоловічі персонажі з романів «Джейн Ейр» та «Широке Саргасове море»

Мета: *навчальна* — узагальнити й систематизувати знання про творчість Шарлотти Бронте та Джин Ріс;

розвивальна — розвивати світогляд, критичне мислення, вміння вести діалог;

виховна — виховувати активну життєву позицію, почуття гуманізму, прагнення та готовність допомогти іншим у скрутній ситуації.

Обладнання: книжкові полиці та стільці, мікрофон, презентація.

Тривалість: 1,5 години

План заходу

1. Вступне слово бібліотекаря

Захід проводиться в актовій залі. Сцена зали прикрашена полицями з книгами, які розділяють її на сім зон. Зони розташовані у формі літери П. На початку заходу, у кожній зоні вже стоїть жива книга, а біля неї розставлені декілька стільців для читачів. Але читачі не бачать книг тому, що бібліотекар зустрічає читачів перед сценою, яка завішена шторами.

Бібліотекар: Доброго дня, запрошуюю вас до нашої живої бібліотеки! Сьогодні на полицях нашої бібліотеки ви не знайдете паперових книг тому, що ви зможете поспілкуватися із живими книгами, персонажами романів «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте та «Широке Саргасове море» Джин Ріс та, власне, письменницями, які розкажуть вам про себе, своє життя та переживання.

2. Вибір читачами книг

Бібліотекар: Пропонуємо обрати книгу з якою ви будете спілкуватися. Наш каталог включає: Джин Ріс, Шарлотта Бронте, Джейн Ейр, дорослий та молодий Едвард Рочестер, Берта Мейсон та Антуанетта Косвей. Ви можете

підійти до моїх помічників, які розкажуть Вам детальніше про кожну з книг та допоможуть заповнити ваш список побажань. Після цього молоді бібліотекарі проведуть вас до книг та ви зможете ознайомитись із їх змістом.

3. Читання книг

Зміст розповіді кожної книги мають бути підготовлені завчасно. Учні, що відіграють письменниць мають самостійно ознайомитися з їх біографією, використовуючи мережу Інтернет та інші ресурси. Вони мають розповісти про своє дитинство, проблеми та переживання, а також про ідеї написання романів. Учні, які відіграють ролі персонажів із роману «Джейн Ейр» повинні дотримуватися тексту роману для підготовки своєї розповіді, а також матеріали з пройдених уроків. Учні, що відіграють ролі персонажів із «Широке Саргасове море» також мають спиратися на текст роману, але складністю цієї роботи є те, що не існує українського перекладу. Тому, учні мають володіти англійською мовою на високому рівні, щоб змогти самостійно прочитати роман та обговорити його з учителем для вибору стратегії репрезентації того чи іншого персонажа. Якщо ж учні мають слабкий рівень англійської мови, то учитель може надати вибрані фрагменти з власним перекладом.

Читачі обирають книгу, яку хочуть прочитати. Помічники бібліотекаря формують 7 груп та проводять їх до зони відповідної книги, де вони можуть прослухати її історію за таким планом:

Жива книга	Її розповідь
Шарлотта Бронте	багатодітна родина — смерть матері та сестер — бідність — творчість — автобіографічні мотиви в «Джейн Ейр».
Джин Ріс	народилася на Карибах — навчалася в Англії — однолітки її цькували через її інакшість — творчість — написання

	роману «Широке Саргасове море».
Джейн Ейр	сирота та нелюбов родичів — навчання та втрата подруги — знайомство з містером Рочестером — роздуми про природу чоловіка та жінки — реакція на таємницю Рочестера тощо.
Молодий Рочестер	подорож на Кариби — одруження з Антуанеттою та стосунки з молодою дружиною — викриття правди про її минуле — їхні сварки та подорож до Англії.
Дорослий Рочестер	почуття до Джейн — викриття його таємниці та розповідь про те, як його обдурили — життя без Джейн — пожежа в Торнфілд-холлі — возз'єднання з коханою.
Антуанетта Косвей	дитинство сповнене образ та травм — складнощі в самоідентифікації — почуття до Рочестера — бунт та спроби донести правду до чоловіка — втрата самої себе та подорож до Англії.
Берта Мейсон	блукання мастком вночі — напади на інших персонажів — пожежа та самогубство.

4. Обговорення книг.

Після того, як учні в групах прослухали розповіді книг вони можуть поставити їм запитання для уточнення їх історій. Після цього, помічники бібліотекаря формують нові групи таким чином, щоб у них були слухачі кожної книги. У нових групах читачі переказують почуте від книги іншим учням і, відповідно, слухають переказ ще 6 книг. Бібліотекар, помічники та книги можуть долучатися до кожної з груп, щоб модерувати розмову, ставити чи відповідати на додаткові запитання. Після роботи в групах учні можуть висловити свої думки та висновки після прочитання книг.

Бібліотекар: Вітаю! Ви прочитали всі живі книги, які прийшли на зустріч до нашої живої бібліотеки. Пропоную обговорити Ваші враження та роздуми про кожну з них у форматі відкритого мікрофону. Запрошую бажаючих виходити до сцени та ділитися своїми думками.

5. Заключне слово.

Бібліотекар: Дорогі учні та книги, дякую за участь у «Живій бібліотеці». Сьогодні ми мали чудову нагоду поспілкуватися та послухати цікаві історії живих книг, щоб глибше зазирнути у їх внутрішній світ. Кожна книга розповіла вам свою унікальну історію та поділилася своїм досвідом, що дало нам змогу ознайомитися з різноманітним внутрішнім світом кожної з них. Сподіваюся, що цей захід допоміг вам доторкнутися до літератури та краще зрозуміти наших персонажів, а, можливо, й самих себе. Нехай досвід, який Ви отримали сьогодні супроводжує вас у житті та подальших подорожах у світі літератури.

Висновки до розділу 3.

Роман «Широке Саргасове море» Джин Ріс не входить до курсу зарубіжної літератури в середній школі. Ми пропонуємо додати цей твір до навчальної програми як твір для позакласного читання. Аналіз роману Джин Ріс у зв'язці з романом Шарлотти Бронте, який присутній у програмі, допоможе

сформувані наступні предметні (учень/учениця виявляє художнє новаторство митців — відкриття нових тем і мотивів, збагачення художньої мови, нові рішення в галузі образотворчості, жанрів тощо; учень/учениця порівнює образи персонажів) та ключові компетентності (учень/учениця усвідомлює взаємозв'язок людини й навколишнього середовища (НЛ-1); учень/учениця розуміє необхідність захисту своїх прав і прав інших людей (НЛ-2) в учнів середньої школи.

Нами було обґрунтовано доцільність проведення позакласного заходу у форматі «Живої бібліотеки» в загальноосвітній школі. Ми вважаємо, що адаптація правозахисного заходу, має методичний потенціал. Такий формат освітнього заходу спонукає учнів до активної участі в навчальному процесі та сприяє підвищенню мотивації до навчальної діяльності. А також, проведення «Живої бібліотеки» в середній школі допомагає закріпити та поглибити знання у творчій формі.

У результаті було розроблено план позакласного заходу на тему «Жива бібліотека: жіночі й чоловічі персонажі з романів «Джейн Ейр» та «Широке Саргасове море». Цей захід має на меті узагальнити й систематизувати знання про творчість Шарлотти Бронте та Джин Ріс; розвивати світогляд, критичне мислення, вміння вести діалог; виховувати активну життєву позицію, почуття гуманізму, прагнення та готовність допомогти іншим у скрутній ситуації.

Розроблений план заходу зосереджує увагу на питаннях ідентичності, розвитку взаємин та динаміці стосунків персонажів обох романів, а також на біографії та творчості письменниць. Учні мають бути активно залученими в процес підготовки та проведення заходу, що заохочує їх до глибокого аналізу романів та їхньої проблематики. Такий захід сприяє всебічному розвитку учнів та спонукає їх до подальших роздумів про питання та проблеми зображені в прочитаних творах.

Висновки

У ході написання магістерської роботи було проаналізовано особливості оприявлення расової та гендерної ідентичності в романі «Широкє Саргасове море» Джин Ріс.

У першому розділі ми розглянули проблеми расової та гендерної ідентичності крізь призму постмодерністської, постколоніальної та гендерної критики. Нами було встановлено, що постмодерна література відходить від традиційних наративів, і тому переосмислює поняття раси та гендеру. Зокрема, уявлення про расу та гендер трансформувалися з біологічної особливості в соціальний конструкт. У постмодерному дискурсі категорії раси та гендеру є нестійкими, оскільки залежать від історично-культурного контексту в якому існує окремий індивід. Деконструкція понять раси й гендеру є елементом постмодерного переосмислення історії, зокрема, й у постколоніальній літературі.

Також було проаналізовано значення расової та гендерної ідентичності в постколоніальному дискурсі. Оптика нашого дослідження була встановлена на місце білих креолок у колоніальному суспільстві та його зв'язку з їхньою гендерною та расовою ідентичністю. Ми дійшли до висновку, що раса та гендер були засобами встановлення ієрархії на колонізованих територіях, оскільки білі колонізатори використовували ці категорії для власного вивищення та виправдання насильницької діяльності. За расовою ознакою, білі креоли знаходилися на помежів'ї соціальної ієрархії Ямайки: між колонізаторами та колонізованими. Креоли є носіями гібридної ідентичності тому, що вони були представниками обох рас та культур, і не належали до жодної з них. Через амбівалентність їхньої ідентичності вони не вписувалися в соціальні рамки та були алієнізовані, що спричинило кризу ідентичності. За гендерною ознакою, білі креолки також знаходилися на межовій позиції. З одного боку, вони були більш привілейованими, ніж небілі чоловіки та жінки. Але з іншого боку, вони були залежні від білих чоловіків, оскільки жінки були об'єктивізовані та перебували в пригнобленому становищі. Таким чином, білі креолки перебували

під контролем своїх чоловіків та не мали агентності.

У другому розділі ми провели текстуальний аналіз роману «Широке Саргасове море» Джин Ріс та дослідили проблеми расової та гендерної ідентичності Антуанетти. Нами було досліджено зв'язок між романами Джин Ріс та Шарлотти Бронте. Роман «Широке Саргасове море» є постколоніальним переосмисленням образу так званої «божевільної на горищі» із роману «Джейн Ейр». У вікторіанському романі Берта Мейсон зображена як дегуманізована та маргіналізована жінка, яка не мала права говорити сама за себе. На противагу, Джин Ріс винесла маргіналізований голос білої креолки на перший план. Надавши Антуанетті можливість розповісти власну історію, Джин Ріс пішла всупереч колоніальній концепції іншого як дивного чи божевільного. Антуанетта в романі «Широке Саргасове море» постає як жива людина, зі своїми почуттями, переживаннями та трагедією, а не як привид, що блукає Торнфілд-холлом. Джин Ріс переосмислила історичні події, надаючи вагомості тим, хто був на маргінесі через своє походження.

У роботі було проаналізовано різні аспекти та складнощі визначення расової ідентичності Антуанетти Косвей. Героїня знаходиться на межі двох рас, а її власна ідентичність є розмитою і нечіткою. Антуанетта переміщується між обома своїми ідентичностями, репрезентуючи то білу, то чорну сторону. Однак, маневри ідентичностей дівчини не мали успіху тому, що в соціальному устрої колонізованої Ямайки, сприйняття білих креолок було негативним як із боку англійців, так і з боку місцевого населення. Через це родина Антуанетти була ізольованою, а дівчина переживала труднощі самоідентифікації в межах суспільства. Несприйняття соціумом призвело до ряду травматичних подій (булінг, пожежа в маєтку, смерть брата, божевілля матері тощо), які вплинули на психоемоційний стан дівчини та стали однією з причин її божевілля. Окрім того, інші персонажі, такі, як містер Мейсон, черниці в монастирі, намагалися впливати на расову ідентичність Антуанетти, перевиховуючи її та спрямовуючи її до білої моделі поведінки.

У дослідженні було визначено особливості гендерних ролей Антуанетти та містера Рочестера в умовах патріархальної та колоніальної Ямайки. Едвард Рочестер прибув до Ямайки у якості завойовника, який хотів реалізуватися в очах батька через шлюб з Антуанеттою. Хоча він і вважав, що дівчина купила його, він виступав із домінуючої позиції стосовно дружини через її расову та гендерну ідентичність. Одружившись із дівчиною, Рочестер встановив контроль над життям Антуанетти у фінансовому та психологічному плані, а також намагався переінакшити її ідентичність, щоб зробити її покірною дружиною. Шлюб із Рочестером був наповнений маніпуляціями почуттями Антуанетти, що призвело до знищення її відчуття самоідентифікації та подальшого божевілля.

Також ми розглянули причини божевілля Антуанетти, яке подається як спадкове в романах Джин Ріс та Шарлотти Бронте. Однак, аналіз проблеми расової та гендерної ідентичності Антуанетти дає змогу переглянути особливості її божевілля. Ми дійшли висновку, що Антуанетта не була такою від народження. Протягом роману, погіршення психічного стану героїні, як і її матері, супроводжується травматичними подіями та складними стосунками із соціумом. Матір та донька були доведені до божевілля через їхню расову та гендерну ідентичність тому, що вони не вписувалися в норми тогочасного суспільства. Через це вони стикалися з ненавистю та непорозумінням із боку оточення, що призвело до трагічних подій, які і стали причинами їхнього божевілля та трагічного фіналу.

Роман Джин Ріс не входить до навчальної програми зарубіжної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів. Ми пропонуємо переглянути програму та ввести до неї роман «Широке Саргасове море» як твір для позакласного прочитання в 9 класі. Роман варто розглядати у зв'язку з твором «Джейн Ейр», який входить до програми. У ході роботи було розроблено план позакласного заходу, який можна використовувати під час практичного аналізу романів «Широке Саргасове море» та «Джейн Ейр» у 9 класі середньої школи. Ми пропонуємо позакласний захід у формі «Живої

бібліотеки», який залучає учнів до ґрунтовної підготовки, яка охоплює ретельне прочитання творів та глибокий аналіз їхніх тем і проблем. Подібний захід спонукає учнів до самостійної роботи та розвитку критичного мислення, а також формує толерантність.

Список використаних джерел

1. Васильєва А. М. Дискурс безумства в англійській та російській прозі 20–40-х років XIX століття: дис. на здобуття наукового ступеня к-та філол. наук: 10.01.05 порівняльне літературознавство / Васильєва Анастасія Миколаївна. – Бердянськ, 2017. – 201 с.
2. Боговик О. А. У пастці пролепсису: пророчий нарратив у романі Джин Ріс «Широке Саргасове море». / *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* — 2023. — Т. 1, № 59. — С. 34–37. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.1.7>.
3. Бойніцька О. С. Англійський історіографічний роман помежів'я XX–XXI ст.: генеза та жанрові модифікації: дис. д-ра філол. наук: 10.01.04 література зарубіжних країн / Бойніцька Ольга Сергіївна. — Київ, 2016. — 417 с.
4. Бурко, В. О. Наративні доміанти роману Джин Ріс «Широке Саргасове море» // *Studia Methodologica.* — Тернопіль, 2011. — Вип. 32. — С. 111–113.
5. Губрієнко В. О. Топос як елемент створення «картини світу» в романі Джин Ріс «Широке Саргасове море»: дипломна робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра: спец. 035 — філологія / Губрієнко Валерія Олегівна. — Дніпро, 2022. — 146 с.
6. Грудецька Т.В., Шейчук В.В. Жива бібліотека: творчість та інновації: методичні поради. — Хмельницький, 2012. – 19 с.
7. Карпенко В. І. Постмодерністська проблематизація понять стать та гендер // *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* — 2011. — Вип. 44. — С. 70–74. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2011_44_14.
8. Кислий О. Є. ПАТРИАРХАТ [Електронний ресурс]. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Patriarkhat>
9. Колесник О. С. Пошук коренів: «цивілізаційний роман» та його автор // *Curriculum vitae: зб. наук. праць.* — Одеса, 2009. — Вип. 1. — С. 132–140.

10. Марценюк Т. О. Гендер // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Гендер>
11. Шимчишин, М. М. Розщеплена свідомість як сутність подвійного етнічного нарративу (на прикладі повісті О. Кобилянської «В неділю рано зілля копала...» та роману Дж. Рис «Широке саргасове море») // *Studia Methodologica: альманах*.— Тернопіль, 2007.— Вип. 19.— С. 354–359.
12. Шовкопляс, Г. Є. Божевільна місіс Рочестер або Романтична апологія піроманії // *Кременецькі Компаративні Студії*.— Кременець, 2015. — Вип. 5. — С. 193–200.
13. Шовкопляс, Г. Є. Пост-фемінізм: надати жінці слово чи обрати інший вимір // *Інтервали: 1918–1968–2018 (література-літературознавство)*.— Чернівці, 2018. — С. 121–125.
14. Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. *The empire writes back: theory and practice in post-colonial literatures*. New York: Routledge, 2003.— 296 с.
15. Ashcroft B. *Language and race // Social identities*. — 2001. — Vol. 7, № 3. — P. 311-328.
16. Ashcroft B. *Postcolonial Studies: the key concepts*. Croydon: Routledge, 2013.— 355 с.
17. Batool J., Hafeez A., Siddiqui S. An analysis of the representation of hybrid culture and transculturalism in Jean Rhys's «Wide Sargasso sea» // *Journal of social sciences review*.— 2022.— Vol. 2, №. 4.— С. 19-26.
18. Bhawar P. Bertha Mason ‘the mad woman in the attic’: a subaltern voice // *International journal of English literature and social sciences*.— 2021. — Vol. 6, № 5.— С. 32–36.
19. Bolland O. N. Creolisation and creole societies: a cultural nationalist view of caribbean social history // *Caribbean quarterly*.— 1998.— Vol. 44, № 1.— С. 1–32.
20. Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Vintage Classics, 2015.— 864 с.
21. Brathwaite K. *The development of creole society in Jamaica, 1770–1820*. Kingston, 2005.— 373 с.

22. Bronte C. *Jane Eyre*. Dorlion Yayinevi, 2021.— 484 c.
23. Carriere M. B. *Displacement and the text: exploring otherness in Jean Rhys' Wide Sargasso sea, Maryse Condé's La migration des coeurs, Rosario Ferré's the House on the Lagoon, and Tina de Rosa's Paper fish* // Louisiana State University and Agricultural & Mechanical College, 2007. — 24 c.
24. Ciolkowski L. E. *Navigating the Wide Sargasso sea: colonial history, English fiction, and the British empire* // *Twentieth century literature*.— 1997.— Vol. 43, № 3.— C. 339–359.
25. Connell, R. W. *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. John Wiley & Sons, 2013.— 352 c.
26. Curtis J. *The secret of Wide Sargasso sea* // *Critique: studies in contemporary fiction*.—1990.— Vol. 31, № 3.— C. 185–197.
27. Dwivedi A. V. *Language, identity, and gender: a study of creole in the Caribbean* // *Linguistics and literature studies*.— 2015.— Vol. 3, № 1.— C. 11–17.
28. Esberk, H. *Giving voice to a victorian muted character: Jean Rhys's Wide Sargasso sea* // *International academic journal on comparative literary, cultural, linguistics, and folklore studies*.— 2017.— Vol. 2, № 1.— C. 48–54.
29. Fanon F. *Black skin, white masks*. London: Pluto Press, 2002.— 232 c.
30. Gangahar M. *Locating identity within cultural ambivalence: A study of a Creole* // *International Journal of Multidisciplinary Trends*.— 2022.— Vol. 4, № 1.— C. 118–121.
31. Garcia R. A. N., Oliveira M. L. D. *Intertextuality, narrators and other voices in Jean Rhys' Wide Sargasso Sea* // *Letras*.— 2016.— Vol. 26, № 53.— C. 215–235.
32. Geenty C. '... Her skin was darker, her lips thicker than I had thought.'— An examination of blackness in Jean Rhys's. [Режим доступа] URL <https://documents.uow.edu.au/content/groups/public/@web/@arts/documents/doc/uow019482.pdf>

33. Graham A. Gender, family, race, and the colonial state in early nineteenth-century Jamaica // *New West Indian guide*.— 2021.— Vol. 95, № 3–4.— С. 199–222.
34. Günenç M. Against society: women's language, body and madness in *Wide Sargasso sea* and *Sula* // *Journal of international social research*.— 2015.— Vol. 8? № 38.— С. 208–208.
35. Halloran V. N. Race, creole, and national identities in Rhys's *Wide Sargasso sea* and Phillips's *Cambridge* // *Small axe: a Caribbean journal of criticism*.— 2006.— Vol. 10, № 3.— С. 87--104.
36. Harper, D. (n.d.). Etymology of Creole. Online Etymology Dictionary. [Электронный ресурс] URL <https://www.etymonline.com/word/Creole>
37. Hwang J.-S. Historicizing madness in Jean Rhys's *Wide Sargasso sea* // *Critique: studies in contemporary fiction*.— 2023.— Vol. 64, № 1.— С. 46–60.
38. Kadhim N. J. Double exile: Jean Rhys's *Wide Sargasso sea* // *Journal of the College of Education for Women*.— 2011.— Vol. 22, № 3.— С. 589–605.
39. Kamalova K. Female island: Jean Rhys's *Wide Sargasso sea* // *Ars aeterna*.— 2021.— Vol. 13, № 2.— С. 43–61.
40. Kimmey D. A. Women, fire, and dangerous things: metatextuality and the politics of reading in Jean Rhys's *Wide Sargasso sea* // *Women's studies*.— 2005.— Vol. 34, № 2.— С. 113--131.
41. Lugones M. The coloniality of gender // *Feminisms in Movement*.— 2016.— № 35.— С. 35–59.
42. Luo L. A symbolic reading of *Wide Sargasso Sea* // *Theory and practice in language studies*.— 2018.— Vol. 8, № 9.— С. 1221–1230.
43. Marin V. A. Creolization of identity in Caribbean texts: towards the healing of the creole // *The University of Texas-Pan American*, 2015.— 58 с.
44. Kaur, H., Singh, P. J. Mani, M. A Study of Displacement in Jean Rhys' Novel *Wide Sargasso Sea* // *Advances in Language and Literary Studies*.— 2014.— Vol. 5, № 4.— С. 111–118.

45. Mezei K. «And it kept its secret»: narration, memory, and madness in Jean Rhys' *Wide Sargasso sea* // *Critique: studies in contemporary fiction*.— 1987.— Vol. 28, № 4.— C. 195–209.
46. Morey L. A distorting mirror: «*Wide Sargasso sea*» and «*Jane Eyre*» // *College of William & Mary*, 1993.— 70 c.
47. Mühleisen S., Walicek D. E. Language and gender in the caribbean: an overview // *Sargasso*.— 2008.— Vol. 2008/09, № 1. — C. 15–30.
48. Nesbitt J. P. Rum histories: decolonizing the narratives of Jean Rhys's *Wide Sargasso sea* and Sylvia Townsend Warner's *the Flint Anchor* // *Tulsa Studies in Women's Literature*.— 2007.— Vol. 26, № 2.— C. 309–330.
49. Northrop C. A. *White creole women in the british west indies: from stereotype to caricature: thesis* // *University of North Texas*, 2010.— 112 c.
50. Nurminen L., Thesis. *Postcolonial cultural identity and the Caribbean white creole in Jean Rhys's Wide Sargasso sea and Phyllis Shand Allfrey's The Orchid house* // *University of Turku*, 2012.— 87 c.
51. Oudah Aljohani F. *Wide Sargasso sea: Antoinette's living spaces as a case study* // *Arab world English journal*.— 2019.— № 228.— C. 1–18.
52. Qian J. *A comparative study of Bertha Mason in Jane Eyre and Wide Sargasso sea from a feminist perspective* // *3rd International Conference on Humanities Science, Management and Education Technology*.— Atlantis Press.— 2018.— c. 420–423.
53. Reddock R. *Radical Caribbean social thought: race, class identity and the postcolonial nation* // *Current sociology*.— 2014.— Vol. 62, № 4.— C. 493–511.
54. Rhys J. *Wide Sargasso sea*. London: Penguin, 1997.— 151 c.
55. Rhys, J., Burton, P. Jean Rhys: Interviewed by Peter Burton // *The Transatlantic Review*, 1970.— № 36.— C. 105–109.
56. Rovera C. *The «seeds of madness» in Wide Sargasso sea: the novel and its avatars* // *Commonwealth essays and studies*.— 2009.— Vol. 32, № 1.— C. 110–120.

57. Skinner, E. *Women and the National Experience: Sources in Women's History: Combined Volume*. Prentice Hall, 2011.— 431 c.
58. Subhan A., Turuk D. E. Discourse on creole identity: from ambivalence to madness post-colonial reading on Rhys' *Wide Sargasso Sea* // *Indonesian journal of English language studies*.— 2019.— Vol. 5, №1.— C. 18--23. URL: <https://doi.org/10.24071/ijels.v5i1.2310>.
59. Yousef, T. A. W. F. I. Q., Abu-Samra R. E. E. M. Identity crisis in Jean Rhys' *Wide Sargasso sea revisited* // *Journal of Literature and Art Studies*.— 2017.— Vol. 76 № 2.— C. 109–121.
60. Wickramagamage C. An/other side to *Antoinette/Bertha*: reading 'race' into *Wide Sargasso sea* // *Journal of commonwealth literature*.— 2000.— Vol. 35, № 1.— C. 27–42.